

ПОЛОШКИ МАНАСТИР
СВ. ЃОРЃИ

Издавач
МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА

<i>Главен и одговорен уредник</i> Д-р Елеонора Петрова	<i>Црно-бели фотографии</i> Марин Димески, кат. бр. 1-6, 7-9, 11, 12, 13-20 Благој Дрнков, кат. бр. 10
<i>Автор на илустрациите и текстот</i> Викторија Поповска-Коробар	<i>Превод на англиски јазик</i> Јасмина Чокревска-Филип
<i>Каталогска обработка</i> Викторија Поповска-Коробар, кат. бр. 1-10, 14-16, 19-20 Славница Алексоска, кат. бр. 11 Весна Георгиева, кат. бр. 12-13 Марија Мурцева, кат. бр. 17-18	<i>Лектури</i> Јасмина Георгиева
<i>Техничко-техничко објаснување на илустрациите</i> Никола Цинев	<i>Дизајн и компјутерска подготовка</i> Гордана Георгиевска
<i>Реализација на илустрациите</i> Стручни технички оддел на Музејот на Македонија	<i>Фотостудио</i> Тотем
<i>Колор фотографии</i> Марин Димески, корина, стр. 4, 9-20, 24-25, 27-30 Благој Дрнков, стр. 26 Викторија Поповска-Коробар, стр. 1, 6, 11, 22, 23	<i>Печата</i> Дататон
	<i>Тираж 1000</i>
	<i>Скопје 1998</i>

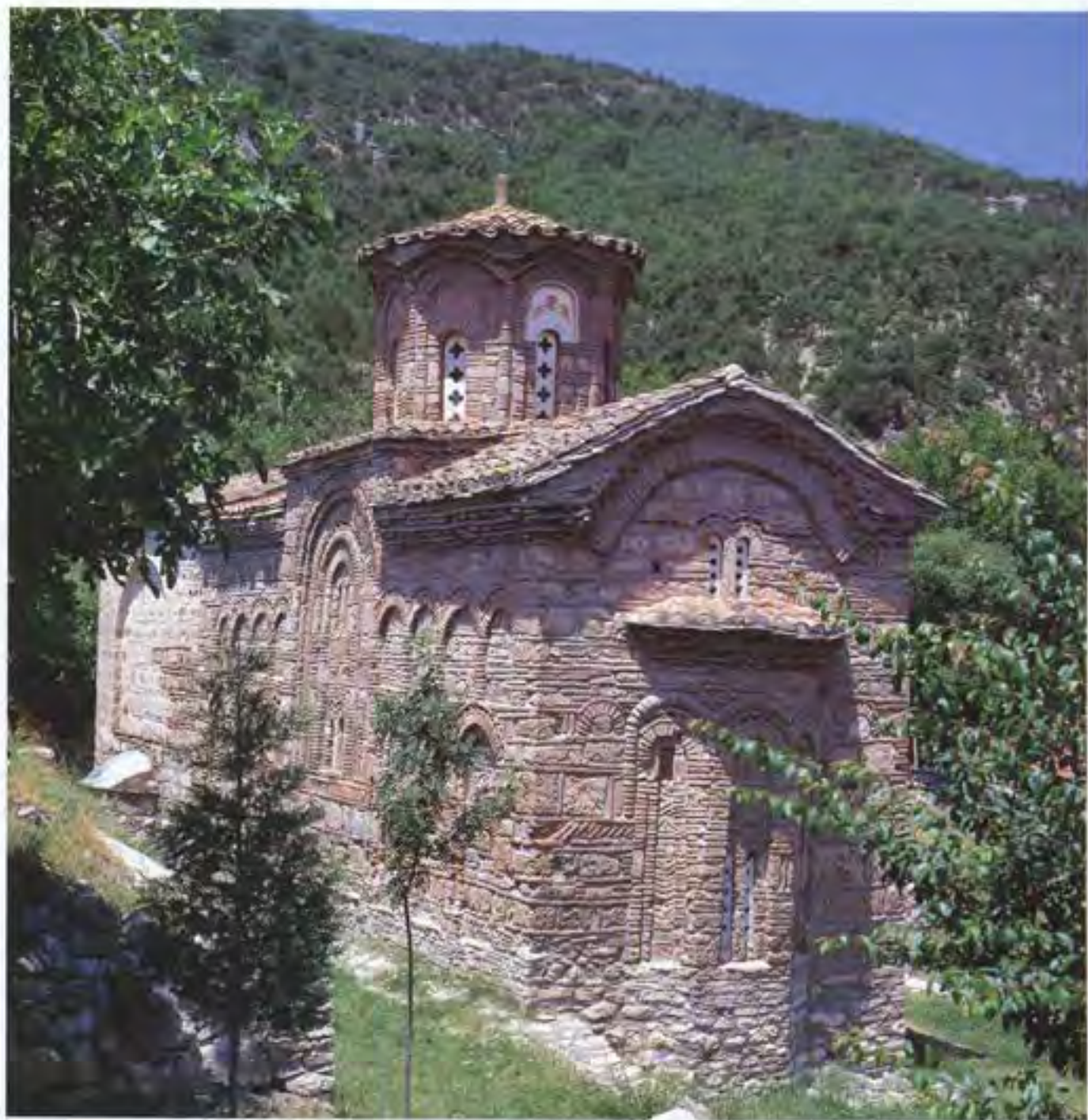
*На коричината: Св. Георги Победоносец, 1343-1345 год., западна фреска
Icon: St. George the Victorious, 1343-1345, west facade*

Содржина

Вовед	7
Каталог	31
Библиографија	48
The Monastery of St. George at Pološko Summary	51
Мал речник	53

МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА

**Полошки манастир
Св. Ѓорѓи**

*Црква на светиот Свети Георгије
South-east view of the church St. George*

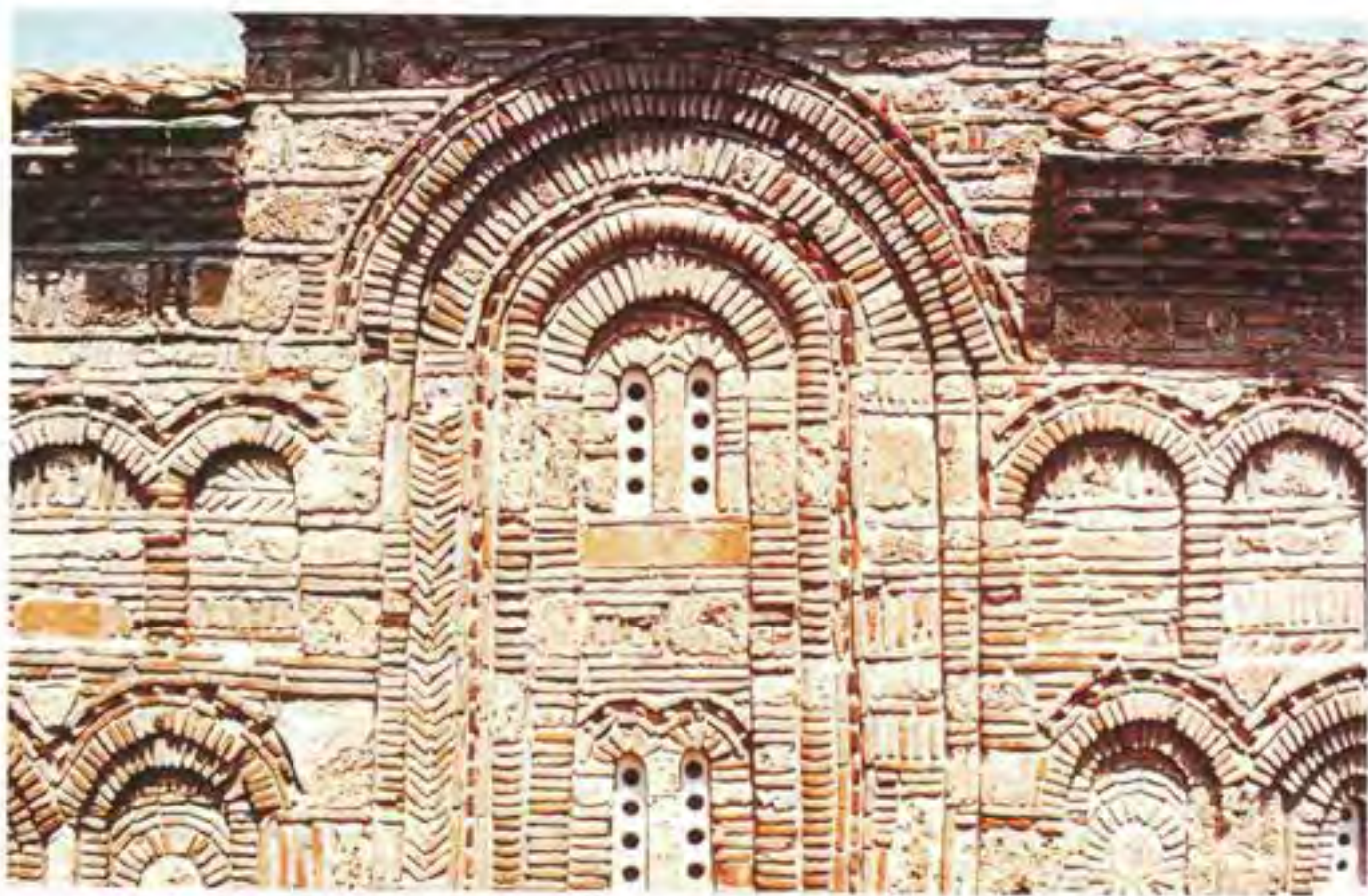
Средновековните манастири во Македонија како уноршта на православиот монашки живот постојано предизвикуваат интерес со својата историја, со придобивките од духовната и материјалната култура и со живописноста на амбиентот во кој се наоѓаат. Архитектурата, ѕидното сликарство, култните предмети, реликвиите, книжарницата, делова од црковниот инвентар сведочат за богатата содржина на религиозното творештво и вековната традиција на источно христијанската култура. Најголемиот број од нашите манастири се познати за науката, но се недоволно познати за пошироката јавност. Како придонес кон занознавањето на нашето културно наследство, Музејот на Македонија отпочнува со серија тематски изложби со кои ќе се обиде што поцеловито да претстави дел од македонските манастири.

Како прва од овој вид е изложбата за Помошкиот манастир Свети Ѓорѓи. Појдовме од фактот дека локацијата на овој манастир е таква што ја отежнува комуникацијата со посетителите и го чини сека од нармалку познатите во пошироката јавност. Научните истражувања во последните десетина години во најголема мера ги одгатала непознатите моменти во историјата на манастирот, атрибуирајќи ги и калоризирајќи ги уметничките вредности на споменичкото наследство.

чиј хронолошки распон се движи од четирвесеттите години на XIV до осумдесеттите години на XIX век. Изложбата дава оштра претстава за Помошкиот манастир со ретка прилика на едно место да се видат оригиналните дела на икономисот, резбата и дел од ѕидното сликарство што инаку се наоѓаат во неколку музеи. Дел од сочуваните предмети од манастирот што се изоѓаат надвор од Македонија, овој пат не бевме во можност да ги презентираме, но тоа е наша натамошна задача. Се надеваме дека на овој начин се збогатуваат познавањата за нашата сакрална уметност, за истражувањата во оваа област и за заштитата на овој вид културно наследство и, дека ваквото легонисно востетување за македонските манастири, ќе има повеќекратна полза.

Посебна благодарност, за финансиската поддршка изразуваме на Министерството за култура на Република Македонија, а за помошта при реализацијата на изложбата, на Музејот и галеријата во Кавадарци, Заводот за заштита на спомениците на културата и музејот во Прилеп, Народниот музеј во Велес и Македонската православна црква.

Д-р Елеонора Петрова
Директор на Музејот на Македонија

Вид на южную стену собора в XIV веке, до реставрации
View of the south wall of the church from the 14th century

Полошкиот манастир Св. Ѓорѓи се наоѓа во југоисточниот дел на Република Македонија во близината на Кавадарци, на падините на планината Висока-паща, на границата помеѓу областите Тиквеш и Мариово. Неговата положба некогаш била високо над левиот брег на реката Црна, од спротива на селото Полошко по кое го добил името. По создавањето на вештачкото Тиквешко Езеро по долината на Црна (1964-1968 год.), селото Полошко веќе не постои и до манастирот се доаѓа само по воден пат.

За историјата на манастирот која започнува најверојатно кон крајот на четвртата деценија од XIV век, говорат пишани документи, натписи во самата црква, записи во поменици и во дел од книжниот фонд што му припаѓал на манастирот, антропогеографски истражувања на регионот кадешто се наоѓа и научни истражувања од областа на историјата на уметноста. Според ѕидните натписи, манастирот бил обновуван со поголеми зафати во 1609 и во 1881 година. Засега знаеме дека со повремени прекинни, услови од историските премрежија, Полошкиот манастир имал монаси до крајот на XIX век.

Првите податоци за постоењето на црквата Св. Ѓорѓи Полошки се познати од Грамотата на крал Душан (1331-1355) издадена на манастирот Хиландар во февруари 1340 год., со која црквата му се дарува на овој светогорски манастир заедно со селата Полошко, Драгожел и Кошани.¹ Недоволно јасните

податоци од оваа повелба, во однос на ктиторот и времето кога е изградена и сликана црквата беа протолкувани дури со откривањето на историските портрети на западната фасада.² Претставите на ктиторското и на владетелското семејство и натписите што се испишани крај вив го детерминираа споменикот како заветница на деспотот Јован Драгушин, изграден нешто пред 1340 год. и на неговата мајка, деспотицата Марија, која го парачала осликувањето на црквата во периодот помеѓу 1343 и 1345 година.

Потеклото на Јован Драгушин од родот на Тертер, по таткова линија, и од династиите на Смилци и Палеолози по мајчина линија, како и династичките борби за превласт во бугарската држава, го принудиле да живее како емигрант во државата на Стефан Душан. Поради блиската роднинска врска, кралот Душан им укажал гостопримство на деспотицата Марија, сестрата на мајка му и на нејзиниот син Јован Драгушин. Се претпоставува дека по 1334 год. ним им е доделен имот во јужниот дел од Душановата држава и дека во тие години Јован Драгушин ја избрал црквата Св. Ѓорѓи во Полошко за свој манастир. По неговата смрт, како што известува повелбата на кралот Душан од 1340 год., желбата на мајката на Драгушин била Полошко да се дарува на Хиландар.³ Археолошките истражувања во црквата го потврдија постоењето на гробница во југозападниот агол од западниот трапеј. Osteолошката анализа на скелетот покажа дека се работи за

¹ Во скратена верзија кај Новаковиќ С., 1912, 409-410; Интернационалниот текст на повелбата кај Соловјев А., 1926, 122-125

² Во периодот 1982-1987 г. е реализиран научни-истражувачкиот проект од страна на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата под раководство на Д. Корнаков. Резултатите од тие истражувања ги соопштува Грозданов Ц. - Ѓорнаков Д., 1983, 64-65

наков Д., 1983, 60-66; Грозданов Ц. - Ѓорнаков Д., 1984, 85-93; Грозданов Ц. - Ѓорнаков Д., 1987, 37-42

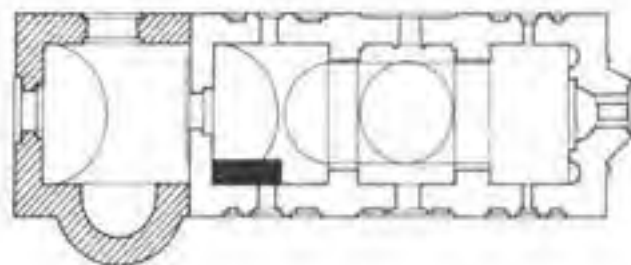
³ Опширно за потеклото на Јован Драгушин и роднинските врски со кралот Душан, како и за историските настани во трите три децении на XIV век кај Грозданов Ц. - Ѓорнаков Д., 1983, 64-65

покојник кој починал на возраст помеѓу 21 и 24 години. Тоа значи дека не станува збор за телото на Јован Драгушин, чии остатоци веројатно се пренесени на друго место, па се претпоставува дека овде во него била потребан неговинот сип.²

За животот на манастирот во периодот додека бил метох на Хиџандар нема други податоци освен еден список од околу 1370 год. Записот е дополнително напишан во едно грчко четвороевангелие од XIII век,³ од раката на хиџандарскиот еромонах и духовник Котина кој известува дека дошол во Полошко и го обновил книжниот фонд со четвороевангелие, иркселостид, триод и псалтир. Притоа, тој го спомнува и соработникот, зографот Михаил. Ниту една од наведените книги не е сочувана.

Околу 1378 година Полошкиот манастир со околните села потпаднал под власта на браќата Константин и Јован Драгаш, кои по Марицката битка станале најмоќни владетели во срединниот дел на Балканот. Тие, со повелба, го дарувале на рускиот манастир Св. Пантелејмон на Света Гора.⁴

Средновековната црква е еднокорабна, со купола врз осумстран тамбур и апсида која е тристрана од надворешната страна. Внатрешноста е поделена на три траеви назначени со пиласстри. Над срединниот траевј се издига куполата која преку пандантифи лежи на лади што се распнати помеѓу ѕидните зајакнувања. Објектот е ѕидан од камен и тула во редови без особено строг ритам. Расчленувањето на страничните фасади со слепи аркади не е симетрично, ниту во распоредот на арките, ниту во пластичноста на обработката. Јужната фасада е побогато расчленета и пластичноста е зголемена со ко-

*Организационен план на црквата Св. Георгиј
The Church of St. George, Plovdiv*

лонетите со кружен пресек. Во горните ѕидни партии на сите фасади има мотив на розета оформена од радијално поставени тули. Под двоѕидниот покрив на црквата се мисли можен венец од три реда тули поставени во шак-шак. При конзервацијата е најдена керамика капак од слемето на покривот со врежан натпис во кој се спомнува името Драгушин, што може да се однесува на ѕидотот на црквата и неговата локална работилница за изработка на тули во околната на манастирот. (кат. 20) Надворешната светлина во црквата продира низ бифорите поставени на апсидата и фасадите во срединниот траевј, како и низ монофорите од куполата и фасадите на источниот и западниот траевј. Силските обележја на градбата се карактеризираат како доцно-византиска цариградска архитектура.⁵

Внатрешноста на црквата е целосно обликувана со многу умет за прилагодување кон архитектурата и со иконографска програма што е вообичаена за малите византиски цркви, истакнувајќи го гробниот карактер на храмот. Во овде прилика ќе ги поспомне само оние претстави што се издвојуваат со своите иконографски особености и што се значајни

² Грозданов П. – Ѓеорѓиев Д., 1987, 40-41, сл. 7; Милаћ Ж., 1987, 44-45, сл. 1.

³ Раковецот се наоѓа во Универзитетската библиотека во Чикаго и за него авторско нитува Ѓабал Г., 1972, 361-368.

⁴ Николовиќ С., 1912, 514; Грозданов П. – Ѓеорѓиев Д., 1987, 41-42.

⁵ Цариградски сипс на архитектурата на црквата со темел и прелиминарскиот текст на Ѓеорѓиев Д., 1931, 183-185, сл. 74. За керамичкиот капак известуваат Грозданов П. – Ѓеорѓиев Д., 1987, 39-40, сл. 3-5а; Кусо-византискиот икон карактеристичен на архитектурата на црквата во Полошко кај Velche G., 1987, 105; Ѓеорѓиев Д., 1987, 31; Корал В. – Шупут М., 1998, 35.

Исторички портрети, 1343 - 1345 год., западна фасада
Historic portraits, 1343 - 1345, west facade

за определувањето на сликаниот ансамбл како дело на образовани зографи и високо квалитетно ликовно остварување без аналогни во времето кога настанале.⁸

Сета западна фасада ја исполнуваат портретите на ктиторското семејство во долната зона и на владетелското семејство во горната зона. Покрај ктиторот, деспотот Јован Драгушин, се претставени и неговата жена Ана... и синот Драг..., а на спротивната, јужна страна, е насликана неговата мајка, деспотицата Марија, како калуѓерка Марина со модел на црквата во рацете. Нивниот високодостојнички статус и роднинските врски со кралот се потенцирани со богатата одежда, статусните обележја и ореолите што не се вообичаени за световните ктиторски портрети.⁹ Сите тие се свртени кон фрескоиконата на св. Горѓи Победоносец кому како на еден од најславните Христови војни, Јован Драгушин му ја посветил својата црква. Во горната зона се претставени членовите на кралското семејство на Стефан Душан, сопругата Елена и синот Стефан Урош. Над сите нив, Христос Еманоил ги положува рацете на круните на Душан и на неговиот престолонаследник. Полната владетелска титула во натписот крај ликот на кралот Душан е клучниот елемент за хронолошко детерминирање на фрескоживописот во Полошко во периодот помеѓу средината на 1343 и крајот на 1345 година.¹⁰

Во куполата е претставата на Св. Троица со иконографско решение во кое Бог Отец во довојасје ги носи на градите малниот Христос и светиот Дух-гулаб. Иако сè уште има преслики од XVII и XIX век

врз ликот на Бог Отец, со легенда Саваот, сметаме дека ова е оригиналното ликовно решение во куполата заради зачуваниот оригинален лик на малиот Христос.¹¹ Под нив се насликани ангели, а на пандантифите шесткратни серафими наместо евангелистите, што е одевето како архаично решение што е користено во мозаичните ансамбли во дариградските цркви.¹²

Од циклусите на Големите празници и на Страдањата Христови, историчарите на уметноста посебно се задржуваат на некои композиции заради специфичностите што ги содржат и местата што ги заземаат во храмот. Иако не припаѓа на циклусот на Големите празници, Воведението на Богородица зазема многу угледно место во поткуполниот простор на јужниот ѕид. На тој начин се потенцира припадноста на црквата кон Хиландарскиот манастир чија црковна слава е токму Воведението. Врските со Хиландар се и една од можните индикации за теклото на сликарите.¹³ Напротив оваа композиција, на северниот ѕид е сликано Христовото Распятие со неклумително наративно и утено иконографско решение, со поединости што овозможуваат да се утврди дека литературните извори што се илустрирани се беседата на Јован Златоуст за гробјанската црква и крстот и канонот на Роман Мелод невен за триумфот на крстот.¹⁴ Под Распятието, во долната зона на северниот ѕид, е насликан Девенс, вrameн во релјефни арки од фреско малтер како што се вrameни и фигурите на патронот св. Горѓи и на св. Никола Скоропомошник. Постапеноста на Девенсот токму на ова место, под Распятието, а не на јужниот ѕид до иконостасот, како што е дооби-

⁸ За сликаниот репертуар Мано-Зена Ђ., 1931, 117-121, сл. 1-11; Babić G., 1978, 163-178; Борѓевић И., 1994, 147-150.

⁹ Детаљна анализа на портретот и титулата на Стефан Душан во однос на личните исторички настани даваат Грозданов Ц. - Ђорѓевић Д., 1983, 40-42; За композицијата структура и специфичноста на владетелските портрети во македонските крајни области во 1344 г. кај Грозданов Ц. - Ђорѓевић Д., 1984, 8-93.

¹⁰ Грозданов Ц. - Ђорѓевић Д., 1984, 88; Борѓевић И., 1994, 121.

¹¹ Babić G., 1978, 164; Борѓевић И., 1994, 149, иако уште некако дека во куполата е насликан довојасен лик на Исус Христос Паство-крстот.

¹² Радојчиќ С., 1966, 148; Ђурѓевић Ј. В., 1974, 84.

¹³ Ђурѓевић Ј. В., 1975, 329-332, сл. 1; Babić G., 1978, 168, fig. 4-5.

¹⁴ Радојчиќ С., 1965, 92; Ђурѓевић Ј. В., 1975, 333-336, сл. 2; Babić G., 1978, 170-174, fig. 11, 13; Gavrilović Z., 1986, 51-53.

Божородица Нерихиопорена, 1343 - 1345 год, алтарна апсида
The Virgin Acheiropitros, 1343 -1345, altar apse

чајно за програмите во црквите од XIV век, го потврдува гробиот карактер на полонската црква.¹⁵

На западниот ѕид е насликано Успението на Богородица каде што повторво има иконографски ригорет, овојпат врз апокрифна основа. Исус Христос не е во својата вообичаена поза, туку во моментот кога ја презема душата на својата мајка - тој ја бакнува. Другите особености на оваа, како и на други композиции од циклусот на Големите празници, се вообичаени за сликарството од ова време и се проценуваат како евидентно повлијаени од Света Гора.¹⁶

Во долината зона на западниот трапеј е претставен св. Христофор со малиот Христос на рамо, што претставува досега најстар познат пример во сликарството на средниот век.¹⁷

Во олтарниот простор прави впечаток допојасната претстава на Богородица од типот Знаменне, сигнирана како Неракотворена, околу која е испишан текст од химната "Достојно" на грчки јазик: "Почесна од Херувимите и неспоредливо пославна од Серафимите, Тебе, која неповредена роди Бога - Слово, истинска Богородице Те величаме."¹⁸

За стилско-ликовните карактеристики на сликарството во Подошќо, што го изработиле двајца непознати зографи, неподделено е мислењето дека се базираат на некуствата од претходните епохи и тоа главно на делата од крајот на XIII и почетокот на XIV век. Како што во иконографијата инвентивно ги дополнуваат веќе утврдените решенија, со нитување на класицизмот и монументалноста на

облиците, сликарите овде внесуваат динамика во својата нарација. Искусни во композицијата и цртежот, изразноста ја постигнуваат со реалистички пристап во физиономирањето и движењата на фигурите. Нивниот колорит е богат, но смирен, со преовладување на сино-палетовна гама, а трпеливо сликаниот орнамент штедро го користат во секоја притока. Без аналогни во ликовниот круг на своето време, зографите, за кои се претпоставува дека не се со локално потекло, се определуваат како воспитаници на цариградската, односно светогорската уметничка средина. Нивното дело е предвесник на стилот во следните децении на векот; а станува пример на кој се угледуваат зографите и во следните две столетија.¹⁹

Пешто пред 1609 година, до црквата е доведен нартекс. За потребите на црквата е донесена крстошница во 1607 год. која и денес стои во јужната ниша на нартексот.²⁰ Осликувањето на нартексот е одбележано во фреско натписот на источниот ѕид и од него дознаваме дека тоа е сторено во 1609 год. со заслуга на игуменот Сава и ермовахот Петропиј.²¹ (кат. бр. 1) Новата градба од тула и камен е ѕидана така да не се разликува многу од стариот објект. Под двосливниот покрив е изведен речиси идентичен венец од тули како во XIV век. На јужниот ѕид има ниша која од надворешната страна е полукружно издана. На западната и северната страна, над алезовите во нартексот, се вклопени плитки, во пространи ниши. Според отворите за греди и отпечатоците на малтерот на западната фасада, тука најверојатно имало трем со покрив на две води. Сета фасада на нартексот е малтерисана

¹⁵ Турби Ј. В., 1978, 337-341, сл. 3

¹⁶ Мано-Зисс Ђ., 1931, 121-122, сл. 1; Вибс Ѓ., 1978, 175-176, бр. 8-9

¹⁷ Грозданов Ц. - Ђорџаков Д., 1987, 40

¹⁸ Мано-Зисс Ђ., 1931, 117; Турби-Ђурби М., 1977, 18, сл. 15; Превашиќа и според Божествената литургија на светиот отци наш Јован Златоуст, Београд 1995, 80

¹⁹ За стилските везани со паралели кај Мано-Зисс Ђ., 1931, 117; Ђоџаковиќ Ђ., 1999, 128; за стилот и потеклото на сликарите

кај Радојчиќ С., 1986, 148; за Паламовиот суд кај Радојчиќ С., 1971, 30; за сликарската поставка кај Турби Ј. В., 1978, 84; за цртежните врв основи на иконографијата кај Вибс Ѓ., 1978, 177-178; за ликовноста во портретите кај Грозданов Ц. - Ђорџаков Д., 1983, 60-61; Грозданов Ц. - Ђорџаков Д., 1984, 86; Грозданов Ц. - Ђорџаков Д., 1987, 38; слично за стилот кај Ђорџаков Д., 1994, 54-55, 149-150

²⁰ Радојчиќ С.В., 1924, 115

²¹ За содржината на натписот наша библиографија во каталогот

Святотроїцкі ліропоян. 1343 - 1345 год, з'яўляюцца дзясці ад сьватоў
 Prophets from the Old Testament, 1343 -1345, the south-east part of the dome

и од сочуваниот живопис кој му припаѓал на времето од 1609 год., можат да се распознаат со сигурност претставата на св. Горѓи со неговото чудо кога ја спасува принцезата од змејот, во шпалата над западниот влез, св. Сисој над гробот на Александар Велики веднаш над западниот влез и слабиј остаток од фигурата на архангел Михаил, северно од влезот. Другите претстави на западната фасада засега не можеме да ги идентификуваме. На северната фасада од 1609 год. е сочуван само богат сликан орнамент на арката на влезот.

Внатрешноста на нартексот има сликан репертоар што е необичаен за овој дел од храмот. Во сводот се претставени Христос Пантократор и илустрацијата на последните Давидови псалми (148-150), а надолу е прикажан Акатистот на Богородица. Долните зони на ѕидовите се со претстави на маченици и монаси во довојасја и во цел раст. На источниот ѕид, околу патронската ниша со маченичкиот лик на св. Горѓи (кат. бр. 2), се наскалани Циклусот на св. Горѓи (кат. бр. 3), св. Иларион Мелденски и Богородица Молителка (кат. бр. 4), Исус Христос и св. Јован Претеча.²²

Живописот е најверојатно сликан од еден зограф со свој помошник. Стилско-ликовните карактеристики на овој анонимен зограф се во духот на ликовните сфакана на првата четвртина на XVII век, во некои негови индивидуализирани ликовни и иконографски поставки сепак овозможуваат да го следиме и во други споменици. Сам, или како ученик во повеќечлената работилница, овој зограф веројатно работел на икони или на фрескоживопис во периодот од 1596 до 1618 г. во неколку цркви во Македонија, Бугарија и на Света Гора.²³

Од ентериерот на средновековната црква не е сочувано ништо. Можеме само да претпоставуваме каков бил иконостасот од XIV век, а сигурно бил поставен непосредно зад свечениот релјефни арки што ги вграмуваат св. Горѓи, на јужната и св. Никола на северната страна во источниот трапез. Тој го претрадувал малиот олтарен простор кој очигледно не ги задоволувал потребите на литургискиот обред во подоцнежво време кога е заменет со нов, позаднио поставен иконостас којшто ги општетил страничните ѕидови. Дека и овој нов иконостас ја менувал својата архитектоника и иконографија, сведочат иконите што на него ги затекнале уште првите известувачи.²⁴ Иконите се од различно време, некои датирани со натписи, а некои од нив приближно се определуваат според иконографските и стилските карактеристики. Од двете престолни икони, иконата на Исус Христос со апостоли е од првата четвртина на XVI век (кат. бр. 5), а иконата на Богородица со Христос, пророци и святици, е од 1649 г. (кат. бр. 6). Царските двери се веројатно од втората половина на XVI век (кат. бр. 7). Двата епитими со Денсвиениот чин и Големите празници се од првата четвртина на XVII век (кат. бр. 8 и 9) или можеби токму од 1630 год. кога е сликана храмовата икона на св. Горѓи со житие (кат. бр. 11). Иконостасниот крст е од 1584 год. (кат. бр. 10). Според состојбата на повеќето икони пред нивната конзервација,²⁵ тие најверојатно биле пресликани при обновувањето на манастирот во 1881 год. кога е пресликуван и фрескоживописот и од кога веројатно датираат и двете наддверија на иконостасот²⁶ (кат. бр. 14 и 15). Во 1997 год. овој иконостасен носач е дислоциран и е поставен нов, исто така од дрво, со што занотнува уште една обнова на подоцниот иконостас.

²² Грозданов Ц., 1993, 191-192 (за претставата на св. Иларион Мелденски); Корняков Д., 1994, 75-78 (за репертоарот во нартексот); Николиќ-Новаковиќ Ј., 1994, 83-90 (посебно за циклусот на св. Горѓи); Митревски Н., 1986, 48-58 (за Акатистот на Богородица)

²³ За анализите на живописот во нартексот и неговиот зограф вид. Грозданов Ц., 1993, 17; Николиќ-Новаковиќ Ј., 1994, 88-90; Поповска-Караџар В., 1996, 214-215, 235-236

²⁴ Страновиќ Љ., 1923, бр. 8411 и бр. 8447; Мано-Зица Љ., 1931, 123; Трајчев Г., 1933, 176; Топоровиќ-Љубиновски М., 1965, 61-63, т. XII А

²⁵ Канкалески Н., 1978, 224-228

²⁶ Поповска-Караџар В., 1997, 47-54

*Palatseio Xpućiloso, detilja, 1343 - 1345 god., jućen suć
Nativity, detail, 1343-1345, south wall*

Од доцносредновековиот мобилијар во црквата св. Ѓорѓи се сочувани мал број, во драгоцени предмети. Според толкувањето на натписот на полидејот, во Полошко е сочуван редок пример на дрвена резба од крајот на XV век²⁵ (кат. бр. 16). Најверојатно, во времето на обновата на манастирот, во почетокот на XVII век, се изработени и трите црковни врати во резба, две надворешни (кат. бр. 17 и 18) и една на влезот од нартексот во наосот.²⁶ Еден фрагмент од игуменски престој, навидум неугледен, има историско-документарна вредност за Полошко, зашто само од него дознаваме кој бил игумен на манастирот во 1676 год., кој го дарувал и кој го изработил денес веќе непостоечкиот стол (кат. бр. 19).

Една мала збирка на натписи и записи поврзани со Полошко, што не се веќе во Македонија, остануваат сведоштво за дел од манастирската доцносредновековна историја за која дознаваме само благодарение на нив. Во поменикот на манастирот Зограф на Света Гора, за периодот 1527-1728 год., се запишани неколкумина игумни од Полошки манастир: Захариј, Антониј, Дамаскин, Јосиф, Сергеј, Самон, Никодим, Ефрем, Венјамин, Агатиј, В'лчко.²⁷

Во турските документи што се однесуваат на периодот до 1570 год., како калуѓери во Полошко се спомнуваат Петрониј, Антониј, Стефан и Акиндина.²⁸

Во 1597 год. во Венеција е набавена книга за Полошко, што подоцна е најдена во Горна Бошава.²⁹ Поменикот - триптих на Полошкиот манастир е драгоцен извор на податоци зашто се наведени стотина имиња на мирјани, духовници и на сели. Најверојатно прелишан од некои достар поменок, овој триптих веројатно потекнува од почетокот на XVII, но има белешки и до XIX век.³⁰

Во 1631 год. се случило нешто што тогаш не можеле да си го објаснат, во секако морале да го запишат во својот молитвентик - на 7 декември, во среда, "падна пепел во сета земја". Тоа била ерупиција од вулканот Везув.³¹

Од првата половина на XVIII век имаме податок дека Полошкиот манастир во 1716 год. бил пуст, без монаси.³² Еден недатиран запис го спомнува проигуменот Никодим кој на манастирот му дарувал осмоглавник.³³ Во 1740 год. еромонахот Калиник, игумен на Бонанскиот манастир, го зел митрејот за февруари, март и април од Полошкиот манастир.³⁴ Веќе во август 1746 год. дошол еден монах во манастирот и тоа го запишал во книгата Дамаскин.³⁵

Во почетокот на XIX век, манастирот полека се обновувал со копаџи; со книги печатени во Русија

²⁵ За натписот и значајните на полидејот кај Поника-Киробар В., 1986(2), 509-522.

²⁶ Торовиќ-Љубинковиќ М., 1965, 63.

²⁷ Пашан П., 1931, 508.

²⁸ Турски документи 1982, 537.

²⁹ Стојановиќ Љ., 1923, 91.

³⁰ Поменикот се имага во Археолошкиот музеј во Софија. Дека од манастирот е однесен во Канадари извештава Радојановиќ С. В., 1924, 415, заб. 7. Дека го зел поменикот од Канадари и го испратил во Софија во 1916 г. извештава Филип Б., 1993, 72. Поменикот го истражи и ќе го публикува Гергова Н., 1998 (рукопис), на која ја благодарам за можност да се запознам со текстовите и нивната прилика да ги спомнам.

³¹ Запис во Божидаревите молитвеник (села во Српската народна библиотека во Белград), Стојановиќ Љ., 1923, бр. 672; Радојановиќ С. В., 1925, 235-237.

³² Запис во еден митреј пронајден во Мокшанскиот манастир, а денес се имага во Српската народна библиотека во Белград, Стојановиќ Љ., 1911, бр. 2302.

³³ Рукописот е во Српската народна библиотека во Белград, Стојановиќ Љ., 1911, бр. 4420.

³⁴ Рукописот е во Српската народна библиотека во Белград, Стојановиќ Љ., 1911, бр. 2807.

³⁵ Рукописот е во Српската народна библиотека во Белград, Стојановиќ Љ., 1911, бр. 2023.

Успеніе на Ботоподуа, 1343 - 1345 год. записан над
Dormition of the Holy Virgin, 1343 - 1345, west wall

и во Белград.³⁵ Тоага е дарувана големата икона на св. Ѓорѓи (кат. бр. 12), нешто подоцна иконата на св. Атанасиј (кат. бр. 13) и други икони.³⁶ До последната обнова на манастирската црква Св. Ѓорѓи познат е само уште еден негов шუმек, свештеникот Петар Марков од с. Јончиј (Солунско), кој под управа на струмичкиот владика бил старешина во Полошко во периодот од 1860 до 1879 и од 1887 до 1893 година. Во тоа време манастирот имал две двокатни згради со осум соби, визба, готварница, големи бочви, плевни, добиток и шумски имот околу селата Лабротино, Праведник, Шешково, Ресава, Бегница, Куманичево, Кљино, Галишта.³⁷

Во јули 1881 год. полошката црквата била "осликана по третиат", како вели фреско натписот во времето на епитропот Мише Дафче Велков од Кавадарци (кат. бр. 1). Голем дел од стариот живопис во наосот и во нартексот бил пресликан, главно почитувајќи ја првобитната иконографска програма.³⁸ Живописот од почетокот на XVII век во фасадните ниши, бил покриен со нов малтер и наново осликан.

По завршувањето на конзерваторските работи, во 1985 год., фреските од XIX век се пренесени во Музејот на Македонија. Сликашот слој е многу малку сочуван и сега само се посетуваат допознати претстави на Богородица со Христос и на кралот Стефан Дечански од двете мали ниши на северната фа-

сада, и од Чудото на св. Ѓорѓи со ламјата, од западната ниша. Во големата ниша над северниот влез во нартексот е сочувана претставата на св. Димитрија на коњ со натпис за обновувањето на храмот во 1881 год. Во северната ниша, со претстава на Стефан Дечански некогаш се читало дека зографите на овој живопис се браќата Атанасовиќ од Крушево.³⁹ Нивните сликарски можности се скромни, што е констатирано и во други споменици во Македонија од втората половина на XIX век.

Во времето кога се правени антрополографските проучувања во регионот на Тиквеш, во втората и третата деценија на овој век⁴⁰, за населението во с. Полошко и за имотот на манастирот се добиени голем број статистички податоци. Во него биле населени неколку доселенички фамилии, а монаси немало од пред 1900 година.⁴¹

Во манастирскиот комплекс денес се сочувани само темелите на некогашните придружни објекти и меѓу нив самува црквата св. Ѓорѓи со тронша камбанарија, веројатно од триесеттите години на овој век и со мала убаво уредена градина.⁴²

Посетеноста на манастирот е најголема во деноните на патронскиот празник, на Ѓорѓовден и при приклучувањето на Успението на Богородица, кога се одржува богослужба и народна веселба.

³⁵ Радошанинџ С. В., 1924, 416

³⁶ Икони од втората половина на XIX век, на св. Мигел, која не е изложена на изложбата заради големи оштетувања, и иконата на Богородица со Христос за која не знаеме каде се наоѓа.

³⁷ Трајчиќ Г., 1933, 175

³⁸ Коричков Д., 1994, 75-78

³⁹ Радошанинџ С. В., 1924, 416

⁴⁰ Радошанинџ С. В., 1924, 414-416

⁴¹ Кљнџов В., 1986, 287

⁴² За црквата доброволно се грижи Ѓуџино Димитров од Кавадарци.

Св. Георгіу, 1609 іод., уціловчен над на нартіяхсодіи
St. George, 1609, east wall of the narthex

Исус Христос Ангел на Великашѣи соборѣ и дѣла оди Ллукѣи на св. Топлу, 1609 год., ислѣвчен сѣд на мѣртѣи
Jesus Christ Angel of the Great Synaxary and part of the cycle of St. George, 1609.

Псалми 148-150, детал. 1609, северозападниот дел од сводот во нартексот
Psalm's 148-150,detail, 1609, north-east part of the narthex dome

*Икона Христоса Спасителя со апостолами, новеліум на XVI век, іспечіна ікона
Jesus Christ Saviour with apostoles, beginning of the 16th century, the royal icon*

*Божородица Одишлѣница со ѿропоу и свѣтѣицеи, 1649 год., црковна икона
The Virgin Hodegetria with prophets and saints, 1649, the royal icon*

Царски двери, вторая половина XVI в.
Royal Doors, second half of the 16th century

*Епістола, Голгофніе ісправаги, деіла, іпра четиридеса на XVII век
Epistyle with the Great Feasts, detail, first quarter of the 17th century*

*Епістола, Деисис со апостолами, деіла, іпра четиридеса на XVII век
Epistyle, Deesis with apostles, first quarter of the 17th century*

*Иконостасен крст со Распетие, 1584 год.
Iconostasis Cross with the Crucifixion, 1548*

Св. Георгій со жупине, 1630 год.
St. George with his hagiography, 1630

Ca. 1010, 1811 iod.
St. George. 1811

*Помесь, 1492 год.
Choros.1492*

Врата од западног улаза у цркву, о. 1609 год.
Door from the west entrance of the church, about 1609

К а т а л о г

ФРЕСКИ ОД ИСТОЧНИОТ СИД НА НАРТЕКСОТ

1

КТИТОРСКИ НАТПИСИ

1809 и 1881 г.
75 x 97 см.

Музеј на Македонија-Скопје
к. бр. 1238

Натписите се испишани на една иста површина чија местоположба била над влезот во наосот на црквата, под патронската ниша во која е претставен св. Горѓи. Врз бела заднина, вrameва со црнобер бордура и во долниот дел орнаментирана со ситен растителен мотив, испишани се ктигорските натписи на црковно-словенски јазик. Постариот, од 1809 г. е во горниот дел и гласи:

— *првоименемъ-и*
(с)лавноименемъ-с(и)на-и
свирмѣнѣмъ-с(ѣ)т(а)го д(о)у(ч)а |и
снѣ м(о)лѣнѣ(и)ишѣ-храмъ-с(ѣ)т(а)го
в(ѣ)лѣкомученика-х(р)исто(в)а-г(о)р(г)ѣ
саниа се-трудоу-и-святотрѣнѣмъ-и
пастошнѣмъ-в(о)монахъ-к(у)р-св(а)
т(о)умѣнѣ-храма-сего: и
т(р)ѣ(о)монахъ-петрѣи(е) саниа се
храмъ-снѣ-ка-лѣто-ѧ-ѧ-ѧ

(Со милоста на Оуецот и со помошта на Синот и свршувањето на светиот Дух, овој Божествен храм на светиот Христов великомаченик Горѓи, се наслика со трудот и пожртвуваноста и под надзор на вромонахот господин Са-

на, итумен на овој храм, и на вромонахот Петрониј, се наслика овој храм во годината 7117 = 1809 год.)

Натписот од 1881 година гласи:

трето, испиша се
храмъ-вистѣ-спитрѣи(е) г(а) |
мѣнѣ-д(а)д(ѣ)ч(ѣ)-в(ѣ)л(ѣ)коу(ч)ъ-вт
кавадарци-се-п(о)твѣи: |
на-времѣто-негово, въ-лѣто, 1881;
м(ѣ)сець, майа, 18 |
петре-во(л)ко(в) м(ѣ)ст(ѣ)рѣ-кава-висера-со
снѣ-т(р)ѣ(ѣ)и(е).

(Третиот се наслика храмот, бесте спитрѣи господин Мине Дав-

че Велков од Кавадарци. Се подготви во негово време во годината 1881 г., месец јули 18. Петре, Божо магер, баба Бисера, со светиот петров Трајо.)

На северната фасада од припратата, над претставката на св. Димитрија е напишано уште еднаш дека манастирот е обновен во времето на спитрѣиот Мине.

Библиографија: Вромонахъ И., 1911, 31; Стојановић Љ., 1923, 93, бр. 6878; Радоловиќ В., 1924, 416; Мано-Таси Љ., 1931, 123; Николски-Миљковиќ, Г., 1994, 84, цртеж 1.

Св. Ѓорѓи

1609 г.
122 x 99 см.
Музеј на Македонија-Скопје
кв. бр. 740

Во патронската ниша на источниот ѕид од припратата на црквата, над влезот во наосот е претставен св. Ѓорѓи како маченик. Врз трибојна заднина, фронтално е поставена неговата фигура до под наосот со легенда на словенски и на грчки јазик: *свѣтъ гѣорѓиѣ* [о *дѣѣ гѣорѓиѣ*]. Светителот е об-

лечен во зелена одежда, со црвена наметка на која се пришвени бисери и со богато украсена бордура од растителен орнамент, со маченички крст во раката, со црвен маченички венец украсен со бисери. Ликот е сликан со пастозно нанесување на бојата, со окер, бели оживки околу очите и носот и благи костенливи сенки. И покрај пресликкувањата во XIX век очигледно е дека и овој лик го сликал главниот зограф на фреските во припратата, во 1609 година.

Нетуѓински

Исус Христос Ангел на
Великиот совет и Циклусот на
св. Ѓорѓи

1609 г.
390 x 325 см.
Музеј на Македонија-Скопје
кв. бр. 741, 743-754

Циклусот на св. Ѓорѓи, неговите страдања и чудата, е илустриран со дванаесет композиции поделени во четири зони. Судењето на светителот (*свѣтъ гѣорѓиѣ съдѣѣ въсь въ ц(а)ра дѣокант(и)ѣ и маѣмнѣ*). Затворањето на св. Ѓорѓи во ќелија (*свѣтъ гѣорѓиѣ на темницѣ*). Мачењето на св. Ѓорѓи на тркало (*свѣтъ гѣорѓиѣ на кола растръгнѣнъ*). Мачењето во варница (*ѣва варницѣ*). Мачењето со вжештени чизми (*на жѣлезни скорни гѣорѣѣ*). Уривањето на многубожечките идоли (*свѣтъ гѣорѓиѣ сакрѣши идоли*). Шибането

со жили (εἰκόντι γεωργίε πνευματικῆς). Испивањето на отровот (εἰκόντι γεωργίε πνευματικῆς καὶ οὐρανίου), Чудесното воскресување на умрениот (εἰκόντι γεωργίε κληρικῆς βίβλου), Воскреснувањето на водот на Гликериј (εἰκόντι γεωργίε κληρικῆς βίβλου), Смртта на светителот со отсечување на главата (и ἀνεκάλυπτον ἀγίου γεωργίου) и Чудото во Пафлагонскиот храм (πρωτον σφραγιστον). Во најгорната зона паткривува претставата на Исус Христос Ангел на Великиот совет (ἰεσοῦς ἡμετεροῦ πανταρχαίου ἁγίου). Иконографските особености на композициите се во поретко прикажувани елементи, на инаку најчесто наустрираните епизоди од циклусот на овој светител. Тоа се присуството на двајцата цареви при

Судењето на св. Ѓорѓи, појавата на ангелот во мачењето на светителот на тркало и испивањето на двете чаши отров во епизодите од маките. Стаските карактеристики на делото се одликуваат со шематско прикажување на ликовите без нагласена индивидуалност, со изразит цртеж и редуциран колорит. Лицата се со специфични кружни очи со нагласени кружни подочници, со инкарнат во окер и маслинестокафејни сенки. Задивната е повеќебојна и е исполнета со сликана архитектура. Легендите се најчесто испишани на црковнословенски јазик со пет ракопис, освен две кои се пишувани поинаку на грчки јазик. Според сите белези, ова дело и секуларниот живопис во припратата на црквата, се атрибуира на не-

тото сликарско атеље кое го сликало наосот на црквата Св. Богородица во Сливничкиот манастир (1607), икони во манастирот Св. Јован Пророк (1607), и работело уште во неколку цркви во Бугарија и на Света Гора во периодот од 1596 до 1618 година.

Комплетниот живопис од источниот ѕид на припратата, вклучувајќи го и циклусот на св. Ѓорѓи, бил изападен при конзервацијата на црквата заради откривање на првот сликан слој од XIV век, некогашниот фасаден живопис на западниот дел од манастирската црква.

Наложба Скопје - 1968.

Библиографија: Корчанов Д., 1964, 76, стр. 5; Николов-Новаковиќ З., 1964, 65-66, стр. 1-3, 6.

4

БОГОРОДИЦА МОЛИТЕЛКА И Св. Иларион Мегленски

1609 г.

Музеј на Македонија - Скопје
ак. бр. 742

Како дел од композицијата Девис (Моление), во првата зона на источниот ѕид на припратата, се претставени Богородица Молителка (Параклита) (μῆτρ καὶ θεοῦκα) и св. Иларион Мегленски (εἰκόντι ἱλαρίων μεγλενσκι). Тие стоеле на северната страна од влезот во наосот. Посебен интерес претставува ликот на св. Иларион Мегленски (* 1164 г.), единствен локален архиепископ меѓу епископите на Охридската архиепископија што бил прогласен за све-

тител во византискиот период. Како поглавар на Мегленската епископија неговите заслуги се во борбата против еретиците ави-

жења на паванкавите, монофизитите и богомилите кои во ова епархија имале силно уворшито. Неговите мошти се погребани во црквата Св. Четиресет маченици во Трново, Бугарија. За св. Иларион Мегленски се познати кратко и опширно житие и бројни нивни прелици. Претставата на овој светител во Полошкиот манастир е една од четирите досега познати, сите од доцносредновековниот период. Неговото почесно место во припратата на овој манастир се должи на припадноста на манастирот на Мегленската епархија. Сите познати претстави на овој архиепископ имаат различни типолошки карактеристики. Полошкиот лик го прикажува како средновековен човек со темнокостената коса и брада, со ар-

хиерејска одејда, фронтално поставен, со затворено евангелие и гест на благослов. Богородица Молителка е свртена кон Исус Христос, кој бил насликан на јужната страна од влезот во иконост. Таа држи отворен свиток со текст на молбено обраќање кон својот

син за милост кон човечкиот род. Овие ликови ги сликал главниот зограф на припратата во 1609 г. и тие ги имаат белезите на неговиот ликовен ракопис. Интересно е да се укаже на претставата на св. Иларион Мелленски во репертоарот на црквата на Сестав-

скиот манастир (1616 г.) во Бугарија, што е еден од елементите за атрибуцијата на фреските од полошката припрата на истото манастирско ателје.

Библиографија: Нероштанска И., 1911, 51-52; Грозданов Ц., 1983, 194-198, сл. 63; Корњаков Д., 1994, 76, сл. 2.

ИКОНИ

5

ИСУС ХРИСТОС СПАСИТЕЛ СО АПОСТОЛИ

прва четвртина на XVI век
дрво, темпера
105 x 74 x 5 cm,
Музеј и галерија „Кавдарци“
инв. бр. 11301

Спасителот е претставен допојасно, со отворена книга врз која е испишан текст според евангелието во Јован (6, 48-51) на црковно-словенски јазик. Групираши по шестмина, од страните се претставени дваесет апостоли во цел раст, со кодекси и свитоци во рацете. Одбележани со иницијали кои не секаде соодветствуваат на ликот, претставени се апостолите Петар, Јован, Марко, Андреј, Јаков, Вартоломеј, Павле, Матеј, Лука, Симон, Тома и Филип. Ликовите се работени со светол окер и дискретно руменило, со благи костениви сенки и оживки околу носот, очите и челото. Христовата облека ја чини светлокостенив хитон и темнозелен хматон, со хрисографија само на бордурите и клавиоот. Мекниот и неаментлив цртеж им ја зголе-

мува пластичноста на ликовите. Анатомската складност и усогласеност на тоците бои со кои се работени облеките, умешно драпирани и на места доведени до транспарентност на ткаенината, ги истакнуваат одмерените и грациозни движења на фигурите. Сета заднина на иконата е прекриена со квалитетна позлата. Иницијалите на Исус Христос се испишани во два кружни медаљони со цинобер и злато, украсени со врежест орнамент. Леген-

дата е на грчки јазик: Ιησους Χριστος Ο σωτηρ

За да биде вметната во јужната интерколумнија на иконостасот, оваа престолна икона била изделкана од страните во должина од 8,5 см., што укажува на тоа дека не била изработена првобитно за тој иконостасен носач. За дрвената конструкција на иконостасот претпоставуваме дека е од раниот XVII век, но сосема е можно иконата на Спасителот да била овде вметната и во XIX век, кога била целосно пресликана. Стилско-ликовните белези укажуваат на првата четвртина од XVI век како време кога оваа икона ја насликал анонимен зограф, чија работа е многу блиска со дела од истиот период што потекнуваат од Охридско и Демирхисарско. Тука пред сè мислиме на работилницата на зографот Јован од Грамошта (Костурски) чиешто потпишани дела датираат од 1535 година.

Изложбе: Кавдарци (1996)

Библиографија: Милковски-Петек Ц., 1972, 12; Каналески И., 1978, 225; Иконо од Токсепијата, 1990, 57; Корњаков Д., 1995, 200, сл. 197; Поповска-Корњак И., 1997, 48-49, сл. 2.

БОГОРОДИЦА ОДИГИТРИЈА СО ПРОРОЦИ И СВЕТИТЕЛИ

1649 г.

дрво, темпера, илук
107,5 x 71 x 4,5 cmМузеј и галерија-Камиларини
инв. бр. 715/139

На иконата е илустрирана химната на Богородица „Пророците те навестува“, една од песните во кои се навестува инкарнацијата на Исус Христос и се потенцира улогата на Богородица во светата тајна на овоплотувањето на Логос. Околу иконата на Богородица Одигитрија се нижат ангели, пророци и светители. Идентификацијата на претставените ликови е отежната поради оштетувања, недоследно почитување на општите според ермнинијата и недоволно јасните текстови на свитоците кои се делумно зачувани. Најгоре се претставени два ангела, обајдата сигнирани како Михаил, кои летаат околу сјајнието во кое благословува Божјата рака. Десно од нив следуваат осуммина пророци: млад непознат пророк, Давид (дв), непознат пророк (...звџм), Ное (ноа), Мојсеј (мојси), Даниил (данил), Исаја (исаи), Арон (арон). Само пророкот Мојсеј е насликан со ликот на Богородица, а до Арон, како атрибут, е насликан свеќник со седум свеќи. Од лево на Божјата рака се претставени уште осуммина пророци: св. Јован Претеча (јв претеча), Соломон, Езекил (езек), Арон (млад) (арон), Авакум(стар), Гедеон, непознат

пророк (...*н) и Илија. Во најдолната низа се: св. Варлаам (млад), непознат светител, Јован Кукузел (?) (ноам певџм), св. Герман патријарх Цариградски (?) (герман шаро) и архиепископ Стефан. Над десното рамо на Богородица е напишан ктиторски натпис со црно-бер на црковнословенски јазик:

свѣтѣса свѣта
пѣтрѣдѣ неѣмѣнѣ [рѣ]моноахѣ
зѣхарѣи [в]а [ѣ]тѣ: љ. р. и. љ.

Од иконографски аспект, интерес предизвикуваат ликовите на св. Јован Кукузел и св. Герман патријархот Цариградски, кои ретко се прикажуваат во иконописот. Обајдата се тесно врзани за химнографијата за Богородица и со иконопочитувањето. Идејата за нивното вклучување во иконографијата на оваа тема е добiena најверојатно на Света Гора кадешто се замонашила св. Јован

Кукузел и кадешто постои култ кон чудотворната икона на Богородица Кукузелска. Нарачателот на иконата, игуменот Захариј кој е наведен во натписот, можел лично да се запознае со таа идеја преку својот престој на Света Гора. Ликот на св. Стефан првомаченикот и факон, во нишата со претходните двајца светители е претставен најверојатно поради вреката со една епизода од животното на патријархот Герман.

Ликовите квалитети на иконата се скромни. Доминира цртежот со црна боја кој само ги ограничува ликовите оставајќи ги во една рамнина. Застапените бои на темно праско, зелено и окер, на места разбиени со ситен орнамент, неуверливо ги обликуваат фигурите. Инкарнатот на лицата е изведен со окер и изразити груби сиви и кафени сенки. Орелите се орнаментирани во шук.

Текстови на сочувваните свитоци:

Давид - љамѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
дѣврѣ [дѣ]

непознат пророк - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
нѣтѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ

Ное - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
рѣтѣ [нѣ]

Мојсеј - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
данѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ

Исаја - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
нѣрѣ [нѣ]

Варлаам - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
нѣтѣ [нѣ]

Јован Претеча - азѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ
нѣмѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ [нѣ]мѣ

Езекви - *εζεκιηλ* (εζεκιηλ) (εεζ|εεζε)
дзткерно

Арон - *αρων* (αρων) (αва|тун|αυα)

7

ЦАРСКИ ДВЕРИ, БЛАГОВЕШТЕНИЕ И ВОВЕДЕНИЕ

втора половина на XVI век
дрво, релба, платно, темпера
128 x 80 x 3 см
Музеј на Македонија-Скопје
инв. бр. 380

Во најгорниот дел од дверите се претставени довојасјата на пророците Давид и Соломон, со отворени свитоци испишани на грчки јазик. Давид носи текстот од Соломоновите изреки (31, 29), а Соломон го говори текстот од Псалмите Давидови (45, 10). Под нив е претставено Благовештението на Богородица, со легенда на црковнословенски јазик: *ελεησιων*. Архангелот Гаврил со ирвени крилја, ѝ приоѓа на Богородица која со вретено во рацете стои пред низок престол. Во најдолвата зона е претставено Воведението на Богородица во храмот: *ελεησιων*. Светите Јоаким и Ана, придружени од девојки со запалени свеќи во рацете, ја предаваат малата Марија на првосвештеникот Захариј, кој ги дочекува во храмот. Во задивната е

Наталкиќ Кавалариќ, 1990.

Библиографија: Царомонаси И 1911, 51; Стојановиќ Љ. - 1923, 157, бр. 6847;

претставен ангелот како ја храни Богородица додека таа живее во храмот посветена на Бога. Ликовите се сликани со ликарниот во темен окер, руменило и широки кафени сенки. Карактеристични се големите очи, со потенцирање на подочниците со по две рамни линии. Коренот на носот остро и чаталесто се двои кон веѓите. Ореолите се златни, со кружица изведена со нечукување на венци

49 x 307 x 5,5 см.

Музеј и галерија-Кавалариќ
инв. бр. 315/141

Епистилот со проширен Денсис е изработен од монолитна даска

Раздвојовиќ В. 1924, 415; Сикеловиќ И. 1952, 484; Мано-Зисо Љ., 1931, 123; Конов из Тивесенијата. 1990, 38; Поповска-Коробар В., 1997, 49, сл. 3.

од трилсни орнаменти. Ликовите во Благовештението имаат ореоли исполнети со врежан спирален орнамент. Задивната е со сликана архитектура врз златен фон. На самиот коичежес на дверите е изведена рамка со тордирани врвца.

Иако релативно грубо сликани, ликовите во целина сугерираат драматичност и со своите движења доловуваат динамичност на настаните. Од исказите на пророците, преку чинот на Воведението до Благовештението, се слави Богородица и нејзината улога во оваплотувањето на Бога. Според иконографските и стилско-ликовните карактеристики, дверите се најверојатно сликани во втората половина на XVI век. Засега, единствена аналогија на ова дело претставува иконата на Богородица Одигитрија, во Музејот на Македонија, со несигурно потекло од регионот на Македонски Брод.

Наталкиќ Скопје, 1985.

Библиографија: Кавалариќ И., 1978, 228; Поповска-Коробар В., 1997, 50, сл. 4.

8

Епистил, ДЕНСИС СО АПОСТОЛИ - ЧИН

прва четвртина на XVII век
дрво, резба, темпера

украсена со длабока резба. Околу Исус Христос, кој во рацете држи отворена книга со грчки текст според евангелието на Матеј (25, 34), довојасно се претставени и

Богородица, св. Јован Претеча, апостоли Петар, Матеј, Марко, Андреј, Вартоломеј, Филип, Павле, Јован, Лука, Симон, Јаков и Тома. Живописот бил нителкуван во XIX век. По штењето на фризот најавтентично се сочувале ликовите на св. Јаков и св. Тома. Фигурите се сосема коректно претставени со вешт цртеж и напесување на инјансите од скудната палета на бои во која прео-

владуваат загаснати тонови на црвена, зелена, окер.

Дрвената површина е богато обработена во резба со позлата. Основата е босна со црнобер. Преплетот од бордурата на фризот е често среќаван мотив во делата од втората половина на XVI и во XVII век. Топчестите апликации меѓу арките се сè почести од крајот на XVI и во XVII век. Начинот на кој се изведени тордираните

столбичина на арката е од типот на фризови што нај нас се среќаваат во црвата половина на XVII век. Кон ова хронолошко определување на еписитилот придонесуваат и стилските карактеристики на живописот.

Плошкив, Кавказиан, 1990.

Библиографија: Кавказски И., 1978, 227; Икони од Тимотејската, 1990; Корнаков Д., 1993, 197; Поповска-Коробар В., 1997, 51-52, с. 5.

9

ЕПИСТИЛ, ГОЛЕМИ ПРАЗНИЦИ

прва четвртина на XVII век
дрво, резба, темпера
37,5 x 299,7 x 4,5 cm.
Музеј и галерија-Кавказиан
инв. бр. 314/140

Како трет ред на икони на Полошкиот иконостаѕ стоел еписитилот со икони на дванаесетте Големи празници (Додекаортон): Благовештение (*јавл(а)говештение*), Раѓање Христово (*реждаство христијанско*), Сретение (*срќтение христијанско*), Крштевање (*крштение*

христијанско), Воскресението на Лазар, Влегувањето во Ерусалим (*влезување*), Распетије (*распетије христијанско*), Слегување во ад, Неверувањето на Тома (*несведание*), Вознесение (*вознесение христијанско*), Преображение (*прќображение христијанско*) и Успението на Богородица (*спение Богородице*). Стилот на сликање на анонимниот зограф, кој најверојатно го сликал и еписитилот со Деисисниот чин, соодветствува на бројните примери од иконописот во самиот крај на XVI и првата половина на XVII век. Ова просечно квали-

тетно сликарство е видливо и на храмовата икона на св. Гурѓи со житие од 1630 г. која стоела во прирагата на Полошката црква. Дека еписитилот бил работен токму во овој манастир, докажува иконографското решение на Успението на Богородица, при што е копирана истоимената композиција од средината на XIV век, насликана на западниот ѕид од паосот. Оваа композиција, во непознато време, го добила централното место во третиот ред икони на иконостаѕот, кога пресечената монолитна даска била

ново монтирана. Тоа најверојатно е сторено или заради прикривање на значително оштетенот прв дел од фризот, или заради давање централно место на Успението - празник што манастирот Полошко се уште го празнува во август.

Монолитноста на дрвената плоча, врз која со резба на двојни тордрави врви се одделувани по-

лињата за секоја композиција посебно, е засега единствен познат пример на фриз со празници од иконостасите во Македонија. Таа практика е позната од многу постари примери од збирката на икони на Синај и ретки доцносредновековни примери од северна Грција и Египт. Стильско-ликовните карактеристики на живописот се типични за една низа дела со скромни квалитети од првата по-

ловина на XVII век во Македонија. Како пример за блиски англици ќе ги наведеме храмовата икона на св. Ѓорѓи во Полошкиот манастир, манастирската икона од Св. Никола - Сленче, Прилепско, празничните икони од Карпинскиот манастир, празничните икони од Бигорскиот манастир и други.

Библиографија: Кавалески И., 1978: 227-228; Поповска-Курбова В., 1997: 51-52, сд. 6.

10

ЧЕСЕН КРЕТ ОД ИКОНОСТАС, РАСПЕТИЕ

1564 г.
дрво, резба, темпера
274 x 224 x 5 см.
Музеј и Галерија Кавалески
опш. бр. 96/18

Основата што ја обединува целината на иконостасниот крст е изведена во длабок релјеф во форма на стилизирани палмови гранки. На средината е претставено т.н. лобно место - Адамовиот гроб - симбол на човечките грешки. Врз него се издига крстот чишто краци завршуваат во трилисна форма. Помеѓу краците е изведена лоза од петливни орнаменти во ажурна резба. Разгранетоста на крстот е зголемена со единесетте палмети од акантусови лисја и шицарки. Придружните икони на Богородица (Α(η)γ(η)ρα Θ(ε)ο(υ)) и св. Јован Богослов (Ιω(α)ν(η)ν Βαπτ(ι)σ(τ)α) се вrameни со ажурно изведена резба на различни мотиви. Комбиниранјата на растителните еле-

менти се усложнува во нивниот преплет и со ажурното режење добива изглед на лесна тантела. Интересно е што обете икони, во вертикалата, немаат нста орнаментика. Симетријата на украсувањето е задржана само во горинте, завршни партии. Иконата на Богородица има орнамент кој засега првпат се среќава во резбата од овој период - изведен е плод помеѓу видоизменетите лисја. Невоедначеноста во резбаниот украс на целината на крстот делува како да се промовира еден нов модел (мостра) во дејноста на

она резбарско ателје. Сета резба и задвијата на сликаните површини се со позлата. Во средината на крстот е Распетието Христово (распятие[с] χ(ρ)ι(σ)τ(ο)ς), а во краците се персонификациите на евангелистите Марко (марко), Матеј (матеј), Лука (лука) и Јован (јован). Сликарскаста постапка на анонимниот зограф е високо квалитетна и ги следи класичните средновековни примери, особено успешно применети на ликот на распатиот Христос и ангелскиот лик на евангелистот Матеј. Без намеллив цртеж се моделирани лицата со префинета комбинација на окер и маслинисто костенливи бои. На самиот раб од полето во кос е насликан св. Лука, како крилат бик, е испишан грчки текст што претставува дел од триумфалната песна и возглас на крајот од молитвата при припесувањето на даровите на Господ Савант:

+ αδο(ν)τα πο(ν)ι(α) κ(α) κ(α)ρ(ο)ν(τ)α κ(α) α(ε)γ(ο)ν(τ)α

(*Победната песна: *исејки, восклицувајќи, извикувајќи и гово-*

дамјата (свѣтѣишѣи цркви деѣви) и св. Горгѣи во вариѣца (стаѣише спѣде на вариѣци). Од дванаесетте композиѣни претставени на икоѣната, по шесту припаѓаат на чудата на светителот и на неговите страдања. На тој начин зографот успеал подеднакво да ја истакне светоста, несовладливоста и триумфот на светителот, не внимавајќи притоа дали редоследот на сцените ги следи хронолошки настаните од неговото житие. Гледано во целина, изборот на сцените во оној циклус е нешто направен и ги содржи најчесто илустрираните епизоди. Иконографски особености на оваа икона се - присуството на ангелот чувар во композиѣијата св. Горгѣи во вариѣца и испивањето на две чаши со отров во композиѣијата кадешто светителот испива от-

ров. Споредено со ѕидната слика од нартексот (1609 г.) во црквата на Полошкиот манастир, видливо е копирањето на репертоарот на житијниот циклус на св. Горгѣи со мали отстапки и измени. Претставувањето на Исус Христос во горниот централен дел на икоѣната е уште еден знак со кој сликарот ја потенцира заемната верност помеѓу Бога и неговиот воин кој спокojно им се препушта на сите мачештва и прави чуда.

Кој е авторот на оваа житиска икона е отворено прашање кое засега останува во доменот на можните претпоставки. Несомнено станува збор за образован зограф кој добро го познавал житието на св. Горгѣи, а чија рака е видлива и на други икони во По-

лошкиот манастир и во други средини. Единоставните форми се потенцирани со нагласен цртеж во црна боја. Кolorистот е чист и во него доминира црвената, зелената и окерот нанесени на златна основа. Икарнатот е окер со потенцирани груби темнокостенилни сенки во пределот околу очите, краевите од лицето и вратот. На задната страна од икоѣната е насликан крст меѓу чии крајци е испишано Цр(о)у(с)е Хр(и)сто(с)е ННКА.

Иконопис Крушевци, 1975, Белград 1976, Прилеп, 1988.

Библиографија: Ступицић, Љ., 1923, 133, бр. 67-10; Савицки, Н., 1932, 484; Културно наследство, 1975, 86; Ѓабриќ, К., 1976, 104-105, сл. 356; Кавкалески, Н., 1978, 223-224; Иконописот во Прилеп, 1989, 5, сл. 2; Николски-Новоселски, Ј., 1994, 86; Корњачки, Д., 1995, 288, сл. 195; Машиниќ, М. М., 1996, (2), 172; Павловски-Коробар, В., 1997, 51.

12

Св. Горгѣи

1811 г.
дрво, темпера
113 x 78 x 2,5 cm.
Музеј и галерија-Кавкарица
инв. бр. 11432

Врз златна заднина е претставен св. Горгѣи на коњ како со копје ја убива дамјата. Облечен е во зелена туника, панцир орнаментиран со растителен мотив и наметнат со црнобер хламида. Драгирањето на облеката е изведено со потемни нијанси на боите и со позлата. Ореолот е означен со бела и црнобер кружница, а во внатрешноста е украсен со итиснува-

ње на мрежест орнамент. Небесниот ангел го овековчува со цветен венец на слава. Во заднината се претставени царската двојка и ќивната ќерка. Зад светителот, во којот седи млада женска фигура, со круна на главата, со ибрик во десната рака и со бела риза префрлена на рамото. Нејзиниот изглед е речиси идентичен со ликот на принцезата пред царската палата.

На икоѣната се илустрирани две од чудата на св. Горгѣи - спасувањето на принцезата од жртвување на дамјата кај градот Вирит и спасувањето на момчето од островот Митилина. Сликарот направил забуна само во ликот на момчето

претставувајќи го како принцеза-та, инаку другите иконографски детали се деа од второто чудо на светителот. Долниот дел од заднината на иконата е исполнет со рилест пејсаж. Рамката е боена со црнобер. Инкарнатот на ликовите е работен со светол окер, ру-

менило и меки кафени сенки. Цртежот е всит и изведен со кафена и црна боја. Легендата е испишана во бел кружен медалјон: *свѣтъй георѣи*. Ктиторскиот натпис е испишан во три реда на црковнословенски јазик:

БѢИ ИКОНА НА ЛА...ТАТКОМУ ПРЕТЕ-

wt (грѣјакѣи); 1811; август; 9

(Оваа икона на Ла...таткому Кресте од Грбанец, 1811, август 9.)

Иконоста Кавадарци, 1990

Библиографија: Ридовановиќ В., 1924; Канкавски И., 1978, 228-229; Икони од Тиквешинјата 1990, 60

13

Св. Атанасиј

прва половина на XIX век

дрво, темпера

38 x 27 x 2,5 cm

Музеј и галерија-Кавадарци

инв. бр. 111/29

На сива задина додојасно е претставен св. Атанасиј, со затворено евангелие во левата рака, а со десната благословува. Облечен е во син хитон, сакос во светол кармин со бел омофор украсен со зелени орнаменти и црно-црвени

крестои. Златните корици на евангелието се украсени со зелени и црвени скапоцени камења. Орелот е со позлата и бела кружница. Легендата е испишана со бела боја на грчки јазик: *Ο ΑΓΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ*. Ликот на светителот е слоенито сликан со светол окер, белуглави оживки и сиво кафени сенки. Иконата била наменета за целница во денот кога се празнува овој светител.

Иконоста Кавадарци, 1990.

Библиографија: Канкавски И., 1978, 229; Икони од Тиквешинјата 1990, 58.

РЕЗБА

14

Централно наддверно

втора половина на XIX век

дрво, резба, темпера

25 x 70-71 x 3,2 cm

Музеј и галерија-Кавадарци

инв. бр. 316/142

Наддверното од централниот влез во олтарниот простор е изработено во длабока резба. Во

аглите, чија внатрешност е обоена со зелена боја со сместени богати цветни букети, плитко резени во дрвото и нееднакви по содржина. Чelniот раб на седлестниот лак е украсен со густа итрукчување "гранулација". Долниот раб е

рамномерно назабен. Централниот орнамент во горниот дел на наддверето е изведен во вид на стилизирана палмета. Составен дел од наддверето се два мали елементи со декоративна функција. Изведени се во резба, со по-

луги и растителен орнамент и биле прицврстени за страничната греда од икономостасот и за наддверето. Сета резба е грундирана и прекршена со позлата.

Негубанкувано

15

СЕВЕРНО НАДДВЕРЕ

втора половина на XIX век
дрво, резба, темпера
25 x 62 x 3 cm
Музеј и галерија-Кавадарци
инв. бр. 316/142

Наддверето на северниот влез во олтарниот простор, изработе-

но во длабока резба во орнаментирањето е поскромно од централното наддверие. Разликата е во поедноставните букети, отсуството на украсот на чelniот раб

и во средниот палмета. Профилацијата на овој дел од наддверето е ковчежесто вдабната, а назабениот седлест лак е обоеан со сребрена боја. Останатата површина е со позлата. Од декоративните странични елементи на наддверето е сочуван само еден.

Негубанкувано

16

ПОЛИЛЕЈ (ХОРОС)

1492 г.
дрво, резба, темпера
панелста 12,30 x 69,5 x 2,8-3,3 cm
спирка-крет 25,7 x 23,3 x 3 cm
панелста-крет 22,5 x 12 x 2 cm
Музеј и галерија-Кавадарци
инв. бр. 317/143

Полилејот е составен од седум лачно оформени планшети и седум крстовидна спојни елементи од ореово дрво. Секоја планшета е надвишена со палмета-крет, а на горните рабови носат по четири свеќници. Крстовидните спојници на врвот имаат метална алка преку која полилејот се врзувал со синџири за куполата на црквата. На долниот дел имаат по една кука на која се закачувало кан-

дило или хоросна дрво. Сите елементи на хоросот се обработени во ажурна или плитка резба, еднакво третирали и од внатрешната и од надворешната страна во однос на пластичното и ликовно-

то украсување. Целосната позлата на дрвото е дополнета со полихромноста на спојните елементи и со неколку видови сликани растителни или геометриски орнаменти на горните рабови од

планшетите. Сликано е со црнобер на златна основа. По сета должина на едната од планшетите е испишан ктиторски натпис кој содржи три дела, од кои два се испишани делумно со брзопис, а еден дел со калиграфско писмо на црковнословенски јазик. Натписот, пишан со црнобер, на места е многу штетен, но сочувваното дава драгоцени податоци за историјата на Полошкиот манастир, за историјата на македонскиот јазик, за резбата и за црковните подлици воопшто.

ѿ хоро [к-шт мо]насти[р]а по[лошко] хр[ам]ъ [с[к]ъ]т[а]го [свѣт]ъ [на...]наго] + [и]зб[ави] [к] <мъ> м[и]а [и нос] ѿ [и]ви [к] <мъ> с[и]м[и]а и г[авр]иш[к] <мъ> [с[т]р[у] [а]л]о д[с]х[а]

на[р]а]н се [ѿ] х[ор]о въ д[с]х[у] <с>, х[у]... [и]н[и] д[и]м[и]с[е]... ѿ мо[н]а[с]т[и]н... и в-и шт тивешки кадилек-кон прино могошк... [и]збави [с[т]р[у] [а]л]о д[с]х[а] итхрофан-м[о]на[х]ъ-кон помозе, ѿ аспри: [к]ъет [р]о [д]а р[б]ае [р]о [д]а з[л] алато [век]ън[к] х[р]ама... и-аспуа

(Овој хорос е од манастирот Полошко, храмот на свети Горгин. Со милоста на Отецот и со помошта на Свнот и со свршувањето на светиот Дух се направи овој хорос во годината 7000 = 1492 при игуменот Е...спомни ги...и од Тиквешки кадилек кој помогна...спомни го Господи монахот Митрофан кој помогна со 200 аспри. Вкупно, што за рака, што за злато, освен храна...и 20 аспри). Обмислената орнаментика со

соодветно симболично значење кое се вклопува во функционалноста за литургиските потреби, изворедниот квалитет на изработката со уметнички дострел и историските податоци што ги донесува подлицијот, се елементите што го вбројуваат во антологиската збирка на уметнички дела во Македонија.

Историја Скопје, 1979; Брисел, 1980; Рим, 1983; Скопје, 1985.

Билтографија Мано-Звон Ђ., 1931, 123; Бонкович Ђ., 1931, 185; Петкович В., 1950, 258; Личковска З. - Корнаков Д., 1979, кат. III, ст. 10; Личковска З. - Симилов Д., 1980, кат. II; Балабанов К., 1980, 147; Симилов Д., 1983, кат. 7, бр. 7; Корнаков Д., 1986, 57, ст. 24; Корнаков Д., 1987, 11; Корнаков Д., 1995, 200; Поповска-Караџар В., 1996(2), 509-522.

17

ЗАПАДНА ВРАТА

о. 1809 г.

дрво, резба

202 x 116 x 4,5 cm

Музеј и галерија - Канцелариј

инв. бр. 97/19

Вратата била поставена на западниот влез во припратата на црквата Св. Горгин. Орнаментирањето на правоаголната површина е изведено со илтика резба во форма на арка. Основниот мотив е широка лента од четиристран решеткаст преплет обрабен со тесна тордирана врица, што ја формира арката и по хоризонтала ја дава сета површина на четири полиња. Во секое од нив има по еден медалјон. Орнаментот ва три од медалјоните претставува

мрежа од меѓусебно поврзани шестлисни шестони, а во еден од медалјоните е изведена т.н. Давидова звезда или Соломоново слово. Режењето на орнаментите е изведено со мали разлики. Украшувањето е дополнето со симетрично вметнувани мали железни клинови и клинови со широки глави. На левото крило е прицврстена гредичка чии завршетоци се профилирани, а по вертикала е украсена со пет рамномерно поставени розети изведени во резба. Отворањето на вратите се прави со алки прицврстени на едноставни железни апликации.

Техниката на обработката на дрвото потесува на делата од прилепско-сленченската резбарска школа од првата половина на XVI

нек и говори за одржување на традицијата на овој уметнички занает во Македонија. Благодарение на натписот во кој е датирани сликанието на припратата

кадешто била поставена вратата, со голема веројатност може да се каже дека и таа потекнува од времето околу 1609 година.

Иллюстре Кавадарци, 1990

Библиографија: Мано Зиси Ђ., 1931, 123, сл. 12; Ѓоросиќ-Људинковиќ М., 1965, 83-84, т. XXXI; Ненадовиќ С., 1966, 35-36; Корнаков Д., 1986, 57; Корнаков Д., 1987, 11; Некои од Токмачката, 1990, кат. 75.

18

СЕВЕРНА ВРАТА

о. 1609 г.
дрво, резба
197 x 109 x 3,5-4 см.
Музеј и галерија - Кавадарци
инв. бр. 98/20

Вратата била поставена на северниот алез во припратата на црквата Св. Ѓорѓи. Орнаментирањето на правоаголната површина е изведено со плитка резба во форма на арка. Основниот мотив е широка лента од четиристран решеткаст прецлет обрабен со тесна тордирана врвца што

ја формира арката. Со истата лента се одвоени по три квадратни полиња на секое крило од вратата. Во нив нема друга орнаментика освен украсување со неправилно распоредени широкоглави железни клинови. Отворањето на вратата се прави со едноставни железни алки. Како и вратата поставена на западниот алез во црквата и оааа двекрилна врата веројатно е изработена во првата деценија на XVII век, во традицијата на прилепско-слепченската резбарска школа.

Иллюстре Кавадарци, 1990

Библиографија: Корнаков Д., 1987, 11; Некои од Токмачката, 1990, кат. 74.

19

НАТПИС ОД ИГУМЕНСКИ СТОЛ

1676 г.
дрво, пражување, темпера
19,7 x 63,5 x 3 см.
Народен музеј-Велес
инв. бр. 1180

Врз даска што веројатно била андцирана (закована) на игуменскиот стол, длабоко е врежан натпис во три реда. Полето во кое

е пишуван текстот е обоено со темпера во првена боја, а неговиот раб е украсен со имитација на тордирана врвца. Натписот

говори за дарителот, за игуменот кој во 1767 г. бил во Полошкиот манастир и за мајсторот кој го изработил столот:

Δα σε ζυσε πλ. αετο · ζ· ρ· η· ι· κ·
ναρρακο γε δεσιν·.

τα στωμ - при игумена агани· ηερο
μα(τορ)· ωτ τικβеш·

(Да се знае, во годината 7184
=1676 го направи Деан овој стол
при игуменот Аганиј, Мајстор
Коро од Тиквеш) На крајот од
овој црковнословенски натпис со
црна боја е испишан нечиток

запис. Игуменскиот стол денес не
постои. За него знаеме само
благодарение на овој сочувван
фрагмент.

Библиографија: Бабин Б., 1962, 35-36.

20

КЕРАМИДА КАПАК

о. 1343 г.

керамита

15,5 x 43 x 3 см.

Музеј и галерија-Канадарши

инв. бр. 100/22

Ова е една од неколкуте автентични керамиди пронајдени при конзервирањето на архитектурата на црквата Св. Горѓи, на која единствено бил врежан натпис кој ја доведува во директна врска со ктиторот на храмот. Натписот е врежан пред печењето на керамидата, во три реда на грчки јазик:

+ Ευρηθη δε το κτηρ | μηδ
τουτο με(ν) αγωιστου |
στη ταφ μεταφ του Δρα |
γουιστου

(Оваа керамида настана во месец
август во калашите на Драгушин).
Транскрипцијата на натписот е
преземена од текстот кадешто за
првпат е публикувана.

Библиографија: Грозданов Ц. и Ѓорпанов Д., 1987, 39, стр. 5-5а.

Библиографија

- Бабиќ Б., 1962 = Бабиќ Б., Едно ново име во уметноста на Македонија од XVII век, Стрелец 2, Прилеп 1962
- Бабиќ Б., 1976 = Бабиќ Б., Културно богатство на Прилеп од V до XIX век, Народен музеј Прилеп 1976 (каталог)
- Бабиќ Г., 1972 = Бабиќ Г., Српски латини у грчком четвороевањиселу бр. 131 из Чикаго (САД), Зборник за ликовне уметности 8, Матина српска, Нови Сад 1972
- Babić G., 1978 = Babić G., Quelques observations sur le cycle des grandes fêtes de l'église de Potosko (Macedoine), Cahiers archéologiques XXVII, Paris 1978
- Balabanov K., 1967 = Balabanov K., Macedonian Icons from Yugoslavia, Tokyo 1967 (catalogue)
- Балабанов К., 1969 = Балабанов К., Икони од Македонија, Скопје-Београд 1969
- Балабанов К., 1980 = Балабанов К., - Николовски А.-Ќорнаков Д., Споменски на културата на Македонија, Скопје 1980
- Балабанов К., 1984 = Балабанов К., Уметноста на доцниот среден век, Уметничкото богатство на Македонија, Македонска книга, Скопје 1984
- Balabanov K., 1986 = Balabanov G., Icons from Macedonia (XI - XVII secolo), Mimes Viscani, Città del Vaticano 1986 (catalogo)
- Balabanov K., 1987 = Balabanov K., Ikone iz Makedonije, Muzijski prinosi, Zagreb 1987 (katalog)
- Балабанов К., 1995 = Балабанов К., Иконите на Македонија, Табернакула, Скопје 1995
- Бошковиќ Ђ., 1931 = Бошковиќ Ђ., Иконографи и кратки белешки со путевања, Старишар, III серия, књ. VI, Београд 1931
- Бошковиќ Ђ., 1940 = Бошковиќ Ђ., О неким градитељствима и сликарима из првих деценија XIV века, Старишар, н.с. IX - X, Београд 1959
- Velens G., 1987 = Velens G., Building Techniques and External Decoration during the 14 th century in Macedonia, L' Art De Thessalonique et des pays Balkaniques et Les Courants Spirituels au XIV e siècle, Belgrade 1987
- Gavrilovic Z., 1996 = Gavrilovic Z., Five of the Wives of Sarah at Potosko?, Зограф 25, Београд 1996
- Гергова И., 1998 = Гергова И., Триптих од Полошкия манастир "Св.Георги", ракопис
- Грозданов Ц., 1983 = Грозданов Ц., Портрети на светителите од Македонија од IX - XVIII век, Скопје 1983
- Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., 1983 = Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., Историски портрети у Полошком (I), Зограф 14, Београд 1983
- Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., 1984 = Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., Историски портрети у Полошком (II), Зограф 15, Београд 1984
- Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., 1987 = Грозданов Ц.-Ђорнаков Д., Историски портрети у Полошком (III), Зограф 18, Београд 1987
- Грозданов Ц., 1993 = Грозданов Ц., Ликоните на св. Кирил и св. Методиј во живописот на Македонија и соседните краишта, Појана, карактеристика и еволуција, МАНУ, књ. XI, Скопје 1993
- Ђорђевиќ И., 1994 = Ђорђевиќ И., Зидно сликарство српске властеле, Београд 1994
- Ђурић Ј.В., 1974 = Ђурић Ј.В., Византијске фреске у Југославија, Београд 1974
- Ђурић Ј.В., 1975 = Ђурић Ј.В., Полошко - Хитладарски манастир и Драгушинова гробница, Збирник Народного музеја VIII, Београд 1975
- Иванов И., 1931 = Иванов И., Български старини из Македониа, София 1931
- Иеромонахъ И., 1911 = Иеромонахъ Иосифъ, Археологически изследъ въль Тиквешко, Мисало, год. II, кн.5 и 6, София 1911
- Икони од Тиквешката 1990 = Икони на Тиквешката, мај-јуни, Музеј и галерија, Кавдарско 1990 (каталог)
- Кавкалески И., 1978 = Кавкалески И., Еден прилог за конзервирања на група икони од црквата Св. Горѓа - Полошки манастир, Културно наследство VII (1976-1978), Скопје 1978
- Клизов В., 1996 = Клизов В., Македониа, Етнологија и статистика, второ фототипично издание, София 1996
- Културно благо 1975 = Културно благо Прилепа VI - XVII века, Крушевца 1975 (каталог)
- Личевска З.-Ќорнаков Д., 1979 = Личевска З.-Ќорнаков Д., Македонска резба, МАНУ, Скопје 1979 (каталог)
- Личевска З.-Ђорнаков Д., 1979 = Личевска З.-Ђорнаков Д., Македонско резбарство, САНУ и МАНУ, Београд 1979 (каталог)
- Македонин Н., 1946 = Македонин Н., Старибългарските икони, София 1946

- Мано Зиси Ђ., 1931 = Мано Зиси Ђ.,
Полско, Старица, III серија,
књ. VI, Београд 1931
- Македонија 1979 = Македонија, Старица
на документи и материјали, БАН,
Софија 1979
- Машини М. М., 1996 = Машини М. М.,
Иконостасот на Орлеанскиот
манастир Свети Никола,
Тематски зборник на трудови 1,
Републички завод за заштита,
Скопје 1996
- Машини М. М., 1996 (2) = Машини М.
М., Житијска икона на
св. Гаврил Лесновски, Културно
наследство 19-20-21 (1992-93,94),
Скопје 1996
- Микић Ж., 1987 = Микић Ж., Тело сите
десети Јована Драгутина у
Полшком манастиру, Зограф 18,
Београд 1987
- Милковиќ-Петек П., 1971 =
Милковиќ-Петек П.,
Прочуванието на неколку
новострпски икони кои
визуелно ја збогатуваат
македонската колекција,
Културно наследство XI (IV),
Скопје 1978
- Милковиќ-Петек П., 1987 = Милковиќ
-Петек П., Пројект за
истражувачки и конзерваторски
работи на фреско-живописот во
црквата Св. Горѓи во Полшкиот
манастир, Лична уметност 12-
13, Друштво на историјарите на
уметноста на СРМ, Скопје 1987
- Митревски Н., 1996 = Митревски Н.,
Личноста на Пресвета
Богородица во приредбата на
црквата "Свети Горѓи" во
Полшкиот манастир,
Педогогика бр. 1, Битола 1996
- Николиќ-Новковиќ Ј., 1984 = Николиќ
-Новковиќ Ј., За иконостот на св.
Горѓи во Зографот од приредбата
на Полшкиот манастир,
Културно наследство 17-18 (1990-
91), Скопје 1994
- Ненадовиќ С., 1966 = Ненадовиќ С.,
Типови врати у народној
архитектури, Зборник заштите
споменика културе, књ. VII,
Београд 1966
- Ненадовиќ С., 1912 = Ненадовиќ С.,
Законски споменици српских
држави средњег века, Београд
1912
- Петковиќ Р. V., 1936 = Petkovic R.V., La
recherche sur la Moysenšpe II,
Beograd 1936
- Петковиќ Р. В., 1950 = Петковиќ Р. В.,
Преглед архивних споменика
кроз поведенију српског народа,
СКА, посебно издание књ. CLVI,
Београд 1950
- Поповска-Коробар В., 1996= Поповска
Коробар В., Која атрибуција на
живописот во црквата на
Слашничкиот манастир, Зборник
за средновековна уметност бр. 2,
Музеј на Македонија, Скопје 1996
- Поповска-Коробар В., 1996(2)
= Поповска-Коробар В.,
Полскиот живопис како
мајстари датирана резба во
Македонија, Зборник на
Филозофскиот факултет,
књ. 23(49), Скопје 1996
- Popovska-Korobar V., 1996 = Popovska-
Korobar V., The Late Medieval
Iconostasis of the St.George Church at
the Polsko Monastery, Iconostasis-
origins-evolution-symbolism, The
International Symposium June 4-
6, 1996, Abstracts of Papers, Moscow
1996
- Поповска-Коробар В., 1997 = Поповска
-Коробар В., Белешка за
иконостасот од црквата Свети
Горѓи Полски, Културен живот
1, Скопје 1997
- Радојковиќ С. В., 1924 = Радојковиќ
С. В., Тиквица и Рајец, Српски
етнографски Зборник, СКА,
књ. XXIX, Београд 1924
- Радојковиќ С. В., 1925 = Радојковиќ
С. В., Иконоска опшност у иконој
земља и на Балканском
полуострву од ерупије Везува
1631 године, Гласник Скопског
научног друштва, 1, Скопје 1925
- Радојчиќ С., 1965 = Радојчиќ С., Јама
сликарског опшности од друге
полковне XV века, Зборник на
икононе уметности I, Нови Сад
1965
- Радојчиќ С., 1966 = Радојчиќ С., Стари
српски сликарство, Београд 1966
- Радојчиќ С., 1971 = Радојчиќ С.,
Писањот суд у иконописком
сликарству раниј XIV века,
Зборник радова иконолошког
института 13, Београд 1971
- Сидаровић Н., 1932 = Сидаровић Н.,
Историја на Охридската
Архиепископија - патријаршија, Т.
2, От издањето њ њод Туратек до
нејиното уништење (1394-1767 г.),
Софија 1932
- Силвановић А., 1926 = Силвановић А.,
Одобрани споменици српских
цркви, Београд 1926
- Стојановиќ Љ., 1902 = Стојановиќ Љ.,
Стари српски живопис и икони,
СКА, књ. I, Београд 1902
- Стојановиќ Љ., 1903 = Стојановиќ Љ.,
Стари српски живопис и икони,
СКА, књ. II, Београд 1903
- Стојановиќ Љ., 1923 = Стојановиќ Љ.,
Стари српски живопис и икони,
СКА, књ. IV, Ср. Карловиц 1923
- Суринић Н., 1927 = Суринић Н.,
Тиквица-Моричово, Македонски
преглед, 3, Софија 1927
- Татић-Ђурић М., 1977 = Татић-Ђурић
М., Икона Богородице знамења,
Зборник за икононе уметност, 13,
Нови Сад 1977

- Трайчев Г., 1933 = Трайчев Г.,
Манастирски в. Македонија,
София 1933
- Турски документи 1982 = Турски
документи за историјата на
македонскиот народ, опширни
писмени дефтери од XVI век за
Кустендилскиот сандак, Т. V, кн.
III, Скопје 1982
- Симаков Д., 1982 = Simakov D.,
Makedonsk iransidarconi, Nordiska
misoci, Stockholm 1982 (catalog)
- Симаков Д., 1983 = Simakov D., La
scultura in legno in Macedonia,
Palazzo Venezia, Roma 1983
(catalogo)
- Корнаков Д., 1986 = Корнаков Д.,
Творештвото на македонските
резбари на Балканот од
крајот на XVII и XIX век,
Пристап 1986
- Корнаков Д., 1987 = Корнаков Д.,
Развојниот пат на резбарството
во Македонија, Културно
наследство X-XI (1983/84), Скопје
1987
- Корнаков Д., 1994 = Корнаков Д.,
Новооткриени фрески во
припратата на манастирската
црква Св. Горѓи Полошки од
XVII век, Културно наследство
17-18 (1990/91), Скопје 1994
- Корнаков Д., 1995 = Корнаков Д.,
Македонски манастири, Матина
македонска, Скопје 1995
- Торонић-Љубинковић М., 1965
= Торонић-Љубинковић М.,
Средњовековни дуборез у
источним областима Југославије,
Београд 1965
- Филов Б., 1993 = Филов Б., Патување
и Македонија, Научна експедиција
и Македонија и поморанието 1916,
София 1993
- Хан Г. Ј., 1878 = Хан Г. Ј., Путување
кроз Поречину, Дрину и Вардар,
Београд 1878

The Monastery of St. George at Pološko

The monastery is located in the south-east part of the Republic of Macedonia in the Tikveš region, near of Kavadarci. It received its name after the village Pološko that once existed nearby. The earliest reference about the monastery, as a place where Jovan Dragušin, a close relative of Izar Dušan was buried, is the royal charter from the year 1340, issued to the athonian monastery Chilandar whereby, it is donated together with the adjoining villages.

From the once large monastery complex with inns, working and storage quarters, only the monastery church exists nowadays. It is a single aisle church with a dome and three bays, erected in stone and brick in the manner of the Late Byzantine Constantinopolitan churches. Blind arch niches segregate the facade and a special effect in the decoration is achieved through brick patterns.

The fresco painting is preserved as a whole, and thanks to the historic portraits on the west facade, it is dated back to the period between the years 1345 and 1345. The theme of the interior is common for the small Byzantine churches, but is distinct by several iconographic features and the impressive quality of the painting. It is a specimen of the changing stylistic expression of classicism from the mature academic Paleologan phase. Two anonymous artists can be detected in the painting manner who presumably could have come from Chilandar, given the close links with this monastery.

In 1378, the monastery Pološko is under the feudal rule of the Dejanović brothers, who under a personal charter, donate it as a metochia (monastery dependency) to the monastery of St. Panteleimon on Mount Athos.

The narthex of the church is erected towards the beginning of the 17th century, while the painting from the year 1609 is confirmed by the fresco-inscription in which the merit of the prior Sava and the hieromonachos Petrony is noted. The program of the narthex contains the Pantocrator with David's psalm (148-150) in the dome, the Akathistos (Hymn of the Holy Virgin), the cycle of St. George (painted over the historic portraits from the 14th century), as well as images of saints. The anonymous painter has his own and distinct style of expression and his works can be perceived in the frescos at the Slivnica monastery and icons in the monastery St. John Prodromos in Šlepče, as well as in several churches in Bulgaria and the monastery Zographou on Mount Athos in the period from 1596 to 1618.

In the domain of the woodcarving and icon painting, the preserved inventory of the monastery is of great importance. Among these works is one of the oldest wooden choros on the Balkans from the year 1492, the Iconostasis Cross from 1584, the most ancient preserved and dated cross of this kind in Macedonia, the woodcarved monastery doors from the beginning of the 17th century, and several icons from the beginning of the 19th century.

The last renewal of the monastery occurred in the year 1881 which is registered by the fresco-inscription in the narthex of the church and on the north facade. The merit for this goes to the epítropos (church administrator) Miše Velkov from Kavadarci. This renewal involved restoring of frescos from the 14th and the 17th century, as well as painting parts of the facade. Printers from Kruševo were engaged for this task.

Part of the once rich book collection of this monastery, containing inscriptions referring to the fate of the monas-

tery Pološko are kept in the libraries outside our country (Chicago, Sofia, Belgrade).

The church of St. George is thoroughly conserved, and thanks to the researchers and restorers we are able to reconstruct the life and changes that occurred in the course of time, over the past 650 years. Nowadays the church can be reached only by crossing of the artificial lake created in the valley of the river Crna.

The Museum of Macedonia compiled the exhibition in order to bring forward the exceptional values of the monastery Pološko to the wider public.

We would not have had this rare privilege without the aid and collaboration of the museums from Kavadarci, Prilep and Veles, which helped in collecting the exhibits in one place. The exhibition presents the architecture and fresco painting of the 14th century through photographs, while the preserved works listed below are shown in their original form.

Frescoes from the east wall of the narthex from the year 1609

1. The donor's inscription from the year 1609 and 1881
2. St. George from the patron's niche, 1609
3. The cycle of St. George, 1609
4. The Virgin Paraklesis and St. Ilarion of Meglen, 1609

Icons from the iconostasis

5. Jesus Christ Saviour with apostles, first quarter of the 16th century

6. The Holy Virgin Hodegetria, with prophets and saints, 1649

7. Royal Doors with the Annunciation and Presentation, second half of the 16th century

8. Epistyle with Doesis and apostles, first quarter of the 17th century

9. Epistyle with the Great Feasts, first quarter of the 17th century

10. Iconostasis Cross with the Crucifixion, 1584

Other icons

11. St. George with his hagiography, 1630

12. St. George, 1811

13. St. Athanasius, first half of the 19th century

Woodcarving

14. Chorus, 1492

15. Door, from the west entrance, about 1609

16. Door, from the north entrance, about 1609

17. An inscription from a prior's throne, 1676

18. The central cornice, second half of the 19th century

19. The north cornice, second half of the 19th century

20. Ridge roof tile, about 1340

Мал речник

Акури - техника на релјефно обликување на дрво или метал со пробивање на површината

Акатист - песна која се пее без седене, носејќа се најстарото и најпознато појавство на Богородица

Аману - дрвен стапак за икони

Апсида - во сакралната архитектура полуокружно или полукругло обликуван простор на источната страна во олтарниот простор

Апсурдифи - стари книги, текстови што навистина биле забравети на христијанската црква

Архиреј - највисок свештенички чин

Архидиакон - прв меѓу ѓаконите, кој му служи на епископот

Бифурка - прозорок чиј што отвор е поделен на два дела со столбче, дивен прозорек

Возвук - извршен дел од секоја молитва со кривање на топот или гласот

Гробијашка - златарска техника на украсување со метални зрна со камење при подготвта

Дамас - мислење, иконографско претставување на посредувањето на Богородица и св. Јован Претега пред Исус Христос на името на верниците

Епископ - архиреј, раководител на одреден црковно-административен центар

Епископ - минимална дрвена црква поставена во подлата должина во горниот дел од иконостасот

Епитрп - управител на црковен змот

Ерминта - сликарски цврлатник

Ерминта - мисла кој може да врши и богослужба

Житија икона - икона на светицел со сцени на неговиот живот

Журко - манастирски старешина

Канитас - темелов, дрвена или камена претграда што го одолува светлиштето (олтарниот простор) од наосот и е украсена со икони

Нокарнат - во сликарството бојата на црвенката тон, односот помеѓу бојата и црвената боја

Нотервалувија - растојанието помеѓу два столба на иконостасот

Рако - раководителот, лице кое се уште не е раководено за свештеник, а учествува во одредени делови на богослужбата

Канон - поетски вид, низа од девет односно осум песни кои се пеат во богослужбата

Клаус - вертикална лента преку рамката што се носи на тушката

Ковска - вдахнатина во дрвото што ја обликува целата икона и формира рамка

Ктитор - нарачател, дарител

Матр - манастирски готвач

Минеј - месечник, богослужбена книга поделена според месеците во црковната година на дванаесет делови (од септември до август)

Минерта икона - икона на настани и последничи ликови претставени хронолошки според црковниот календар

Наос - слива, средниот простор во црквата во кој стојат верните и се читаат светите книги

Нартекс - припрата, простор кој му претстои на наосот, во кој се читаат бленија, крштевање, погреб, литија

Орфор - најважен дел на литургијската одежда, тесна и долга ткаенина украсена со крстани што се носи околу вратот и се слуша на гудале

Пандануфи - помошна аголна конструкција за виведување на купола

Петровска икона - икона на фасадата на црквата во која е претставен верниот патриј, вистин или личност на кои им е посветена црквата

Пиластер - полустолб со правоаголен пресек припоенат на ѕидот

Помилеј - хорос, предмет од метал или дрво со кружна или полуокружна форма што висе во полуокружниот простор, има функција за осветлување и свое значење во литургијскиот обред

Поменик - зборник на имиња на владетели, црковни високодостојници, манасти и светици личности, инајќии и живи, кои се спомнуваат при богослужбата

Празнична икона - икона со претстава на одреден настан или личност од црковната историја, поставена во горните партии на иконостасот или одделно на стапак зајда псалвање при празнувањето

Присветост - збирка на избрани Цела на светите апостоли и црковни писанија

Преставна икона - икона поставена во првиот ред на иконостасот

Самс - горна одежда во вид на вреќа што ја носи епископот, вид на жена туника

Сериџим - еден од ангелските чинови во вид на човечки лик со крилја

Срание - божествена светлина

Синедриум - подвижник, столче за одб
новети

Трамј - одделен простор во црквата, просторна единица изградена од ѕводот и од елементите на конструкцијата на која почива тој ѕвод

Тризд - две црковни богослужбени книги врзани за кругот на

подвижните празници, носен и цветен тризд

Хитон - долна одежда, туника

Химатион - долга горна одежда

Хламида - наметка префрлена преку плеќи и заврзана на градите

Храмозна икона - икона со претстава на наставот или личноста од црковната историја на кој му е посветен храмот

Хрисографија - сликање со злато, најчесто во вид на ланци

Царски двери - централната врата на иконостасот низ која се влегува во олтарот, сета врата низ која минува царот и Господ на небото и земјата, свештеникот

Четвороевангелие - богослужбена книга што ги содржи сите четири евангелија (на Матеј, Марко, Лука и Јован)

Штуко - пластично обликувана глинена смеса која може да биде в обоспа

Спонзори

ЈП ВОДОСТОПАНИСТВО НА МАКЕДОНИЈА
ЕУРО ЛИНИЈА Д.О.О СКОПЈЕ
ХЕЦ ТИКВЕШ КАВАДАРЦИ
АТМАКО

CIP - Каталогизација во публикација

Народна и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски"

Скопје

75.046.033.2:726.7(497.17)(06.064)Св. Горѓи

75.052.033.2:726.7(497.17)(06.064)Св. Горѓи

743.511.033.2:726.7(497.17)(06.064)Св. Горѓи

7.033.2(492.17)(06.064)

ПОПОВСКА-Коробар, Викторија

Полонски манифест Св. Горѓи / (автор на изложбата и текстот Викторија Поповска-Коробар ; Каталогска обработка Викторија Поповска-Коробар, Славница Алексовска, Весна Горѓевска, Марија Мурџева ; калор фотографии Марин Димески, Благоја Дрнков, Викторија Поповска-Коробар ; црно-бели фотографии Марин Димески, Благој Дрнков ; превод на англиски јазик Јасмина Чокревска-Филип) Скопје : Музеј на Македонија, 1998. - 54 стр. : илустр. и во боја ; 21,5 см

Библиографија: стр. 48. - Summary

ISBN 9989-9713-3-1

МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА